

**Maakunnallista kehitystä Pohjois-Savossa – kotitalousmarttasaralta
1928-1937 ja 1938**

Aada Nevalainen

Sisällysluettelo

Maalaiskodin arkea.....	2
Tiet ja kulkuneuvot	2
Kokoonumispaikat	3
Kansakoulu- ja kotitalousopettajat.....	3
Miehet ja marttatyö	4
Yhteistyö, kitka	5
Neuvonta	5
Asutuskeskukset	6
1930-luvun emäntä	6
1928	6
1929	8
1930	10
1931	12
1932	13
1933	16
1934	18
1935	20
1936	21
1937	23
1938	24
Eri vuosilta	24

Maalaiskodin arkea

Konsulentin ominaisuudessa jouduin astumaan lukemattomien Pohjois-Savon maaseutukotien arkeen. Tummentuneiden tupien leppoisa lämpö ja kotoinen rauha ympäröi kohta tulijan. Kuului vain rukiin tasaista hyrinää yhtäältä, villan karstaamista toisaalta, veistelyä höyläpenkin vaiheilta ja lestipönttönsä syvennyksessä istuvan kyläsuutarin naputtelua lapikkaan puolipohjaa naulattaessa. Toisinaan nuotan korjaaja pisteli uusia silmukoita niin että käpy vain vilahteli taikka länkimestari muotoili paikan päällä jokaiselle talon hepalle juuri sille sopivat länget. Taikka luotiin kangasta karsinan puolella ja toisella puolen tupaa tehtiin pärevasuja riiehen, talliin, navetalle. Lapset vuolivat päreenpäistä rekiä ja hevosia, työnsivät jakkaraa leikkien lattialla kelkkaa tai laivaa. Tyttöillä oli riepunukkensa, suuremmat lukivat koululäksyjään. Mirri uunin reunalla katseli tyytyväisenä, kun emäntä lieden hiilloksella vikkelästi liikutteli kahvinpaahdintaan edestakaisin. Kohta kului kahvimyllyn pyöritys ja kahvin tuoksu levisi tuvan tuoksuksi. Pöydän takaa seinältä lasketut sokerisakset tekivät harkossa tehtävänsä, kupit pöytään ynnä "tykötärpeet" mikäli oli ja niin oma väki ja vieraat tunsivat kuuluvansa samaan säätyyn tuvan pitkän pöydän äärellä.

Vaikka savolaisesta jossain sanotaan, että se ensin ajattelee ja ajattelee niin kauan että sitten ei vika mitään, ei pitänyt tällöin paikkaansa. Kyllä tarinaa riitti joskaan ei suurten tapahtumien tasolla, sillä postia tuli 2-3 kertaa viikossa, radioita ei ollut ja puhelimia vain ani harvassa 30-luvun vaiheilla. Moottorit eivät pihossa ja metsissä melunneet, eikä koneita nähty emännänkään käytössä. Oli vain separaattori, jonka tasaiseen hyrinään aamuisin vieraskin mielellään keräsi. Sähköjä oli vain kaupungeissa ja harvojen koskien äärellä Pohjois-Savossa.

Elettiin sentään öljyvalojen aikaa. Laki- l. kattolamppu riippui keskellä tupaa. Sitä saattoi liikutella ylös ja alas tarpeen mukaan. Lasi- eli käsilamppu tuvan peräseinän naulassa valaisi pöytää ja kätevästi kulki mukana kamarinkin puolelle. Tuiju, lasiton pikkulamppu ruokahuoneen ja lieden vaiheilla jakoi hämärää valoaan. Myrskylyhty oli tarpeen ulkona sekä tallissa ja navetassa liikuttaessa. Vauraimmissa taloissa oli pyöreäsydämissiäkin lamppeja, joissa oli kupu. Ne olivat valoisia, juhlevia. - Konsulentin varustuksiin kuului pieni taskulamppu että vieraissa eteisissä löytyi tuvan tai kamarin oven ja osasi pihan takanakin poiketa. Patikkamatkalla olisi muuten tieltä tai tiehaaroissa eksynyt, ulkovaloja kun ei missään ollut.

Tiet ja kulkuneuvot

Kyseellisellä vuosikymmenellä oli Savon vesillä laivaliikenne parhaimmillaan. Niitä meni joka suunnalle ja hoitivat matkustaja- ja tavaraliikenteen. Konsulenttina joutui kesäisin käyttämään laivaa enemmän ja sen ohessa polkupyörää. Vuodelta 1928 on mieleen jäänyt eräs matka Pielavedelle: Laivassa Kuopiosta Tuovilanlahteen, siitä pyörällä Pielavedelle (n. 30 km silloista tasoittamatonta maantietä), jälleen laivassa (muistaakseni hl. Porthan) Tervon kanavan kautta Iisvedelle, pyörällä Suonenjoelle ja junassa Kuopioon. Matka toimituksineen kesti kuusi päivää. - Niillä seuduilla, joilla ei vesistöjä ollut, oli polettava pyörää. Matkan alussa se tuntui mukavalta ja nopealta, mutta kärriteitä - niitähän kaikki maantietkin olivat - mäki alas toinen ylös polkien ja samalla kärrinpyörän uurteessa pysytellen, koska keskietie oli pehmeä, monesti hartaasti huokaili etteikö kukaan keksi jonkinlaista moottoria pyörään, ettei tarvitseisi polkea. Mutta ei. Paljon myöhemmin tulivat mopot ja moottoripyörät, mutta silloin oli autojakin.

Ei niin pahaa, jossa ei hyvääkin. Siinä pyörää työntäessä ehti katsella ympärilleenkin. Kuuli karjan huhuilua ja lehmän kellojen helinää. Näki lehmisavujen kokoavan monista pisteistä ja levittäytyvän kesäillan ilmaan. Sen tuttu ei savun vaan savuksen haju toi mieleen lapsuusajan

Pohjois-Karjalan vaarojen viereltä, jossa niinikään kesäilloin huhuiliin karjaa ja sytyteltiin lehmisavuja iltalypsyn alkaessa.

Ns. Kallansiltojen valmistuttua v. 1932 vilkastui autoliikenne joka suunnalle - itäänkin. Talviliikennekin oli jo osittain mahdollista, sillä linja-autolinjoillakin teitäkin aurattiin. Kymmenluvun puolivälissä saattoi siitä olla todellista apua myöskin konsulentin matkoilla. Pääsihän linja-autossa jo pääteiden varteen siitä loppumatkan hevosella, joskus henkilöautolla, venheellä tai jälleen auton perään ulkopuolelle nuoritetulla omalla polkupyörällä.

Liikenteen lisääntyessä kärriteistä tehtiin autoteitä. Laivan ja hevoskyydin mielteliäs, rauhallinen meno muuttui kiireelliseksi ja aika näytti loppuneen. Tosin se ei vielä 1938 mennessä ollut läheskään sitä kuin nyt neljännesvuosisata myöhemmin.

Kokoontumispaikat

Martat pitivät paljon tilaisuuksia käsityöiltoja, emäntäpäiviä, juhlia ym. Oli hankittava varoja, koska toiminta oli miltei kokonaan omarahoitteinen. Ne olivat samalla virkistys- ja valistustilaisuuksia. Pienemmät tilaisuudet kuten käsityöillat, vuosikokoukset ja emäntäpäiväkin pidettiin kodeissa. Talojen tuvat olivat lämpimiä silloinkin kun pakkanen suurella nyrkillään löi ulkoseinään ja pani pisteaidat rasahtelemaan. Tuvan suuri uuni säteili lämpimiä ja öljylamput lisäsivät sitä. Karsinan puolella hellan luona kulmittain oli kahviemäntien kattama valkealla pellavaliinalla verhottu pitkä pöytä, sitä ilman sen ei marttojen kokous olisi ollutkaan.

Seurantaloissakin martat kokoontuivat, mutta merkillisen vieras tunne niissä oli. Ehkä siksi, että olivat tavallisesti kylmiä, kuluneita, hoitamattomia. Autiuden ja tupakan haju oli piintynyt siniin ja ties milloin oli vettäkin ja harjaa käyrtely. Seurojentalot olivat sikäli suuria, että ravintolahuone riitti emäntäpäivienkin pitoon.

Mieluisimpia kokoontumispaikkoja kotien ohessa olivat kansakoulut ja eiköhän useimmat marttojen juhlat niissä pidettykin. Varsinkin vuosikokous ja -juhla oli tavallisesti koululla, sillä juhlassa oli paljon kyläläisiä mukana. Koulut olivat niinikään lämpimät ja raikkaat, suuret pyöreäsydämiset öljylamput valaisivat luokan ja eteisen, opettajan valkeakupuihin lamppu oli pöydällä. Valoa, pehmeää valoa oli riittämiin ja oli taulu ja urkuharmooni sekä opettaja, jopa useampikin aktiivisesti mukana. Ne olivat juhlavia hetkiä ohjelmiseen, kahvineen, arpomisineen.

Suurimpia paikallisia tilaisuuksia sekä maakunnallisia marttapäiviä pidettiin myöskin kotitalousoppilaitoksissa. Peltosalmen, Muuruveden ja Suonenjoen maa- ja kotitalouskoulut, Pohjois-Savon ja Portaanpään kansanopistot ja sekä Halolan karjatalouskoulu olivat sellaisia. Niissähän oli monia etuja sekä ohjelman että ravintolan järjestelyssä ja opintomatka jo sellaisenaan.

Kansakoulu- ja kotitalousopettajat

Pohjois-Savossahan oli jo tällöin emäntiä, jotka olivat harjoittelun ja emäntäkoulun tms. käyneitä taikka yhdistystyössään kehittyneitä niin että pystyivät hyvin puheiden pitoon ja yhdistystyön johtoon, mutta arvokkaan lisän toivat kansakoulun opettajat, joita marttayhdistysten johtoportaisissa oli paljon mukana. Monella paikkakunnalla olikin opettajan toiminta yhdistyksen elinehto. Ei se varmaan helppoa ollut koulun ja tavallisesti perheensä ohessa suunnitella toimintaa, ehtiä kokouksiin, valmistella ohjelmia, johtaa kuoroa, pitää puheita, neuvotella neuvojain työstä, ottaa vastaan vierailevat konsulentit, ravita ja majoittaa ne kotonaan, antaa luokkansa kokous- ja juhlapaikaksi sekä keittiönsä voileipä- kahviemännille.

Monet heistä tulivat asianharrastuksesta mukaan kursseillekin, mitenpäähän se missäkin lie käsitetty. Tuli mieleeni eräs sellainen. Pyöräillessäni Karvasalmen Jussilansaareen säilömkurssien pitoon liittyi matkaani koululta rouva-opettaja. Viljapellolla pisteaidan takana suoristi mökin vaimo sirppi kädessä selkäänsä ja lausahti: "Niinkö tyhmä se opettajakin on että tarvitsee kurssille mennä."

Niin, ainahan marttojenkin menoista oli sanomista kulkipa pitkin tai poikin, rinnan tai rivissä, mutta opettajakin kuten periaatteen martat muutkin näkivät etteivät tee työtä "yksin itseänsä vaan lähimmäisen vuoksi, ei yksin tämän hetken vaan huomisen hyväksi."

Maataloudellisten koulujen monet opettajat miehetkin, mutta varsinkin naisopettajat ammattinsa taitajina avustivat usein ohjelmissa ja kuten jälenpänä nähdään, koulut olivat myöskin suurempien tilaisuuksien kokoontumispaikkoja jolloin myöskin oppilaitten apu oli käytettävissä. Niin marttatyö tuli osaksi kotitalousoppilaitosten taloudellisen kasvatuksen tavoitteesta.

Miehet ja marttatyö

Monissa Pohjois-Savon marttayhdistyksissä olivat miehet säännöllisesti emäntiensä mukana. Talvella "kuskina" niin että käsityö- ja kokousilloissakin saattoi tuvan miestenpuolipenkit olla yhtä täynnä kuin naistenkin, sillä nuorempia oli myöskin mukana. Kun naiset tekivät käsitöitä myyjäisiä varten, miehet tarinoivat ja joivat kahvia. - Eräissä yhdistyksissä oli tapana talvella tehdä rekiretkiä. Mentiin aisakellojen raikuessa monilla hevosilla pitkin lumisia metsäteitä talvi-illan hämärässä ja perillä jossakin talossa pidettiin ohjelmaita ravintoloihin. Miehetkin pitivät puheita, esittivät runoja, lauloivat sekakuoroissa joita kanttori tai opettaja johti, joukossa oli viulunsoittajiaakin jne. Miehet nostivat kilvan huutokaupattavan kakun hintaa ja nauttivat ravintolasta. Rahallinen tulos oli huomattavalta osalta miesten pussista. Yhdistyksen tehtävissä heitä ei tavallisesti ollut, eivätkä pyrkineet asioista määräämään paitsi Suovaarassa. Naiset olivat tottuneet miehiseen johtoon vaikka puheenjohtajana olikin nainen. Kun vuosikokouksessa tuli kysymykseen neuvojan palkkaaminen kesäksi, johtokunnan jäsenmartta miehiin katsoen alistuvasti sanoi: "Työpähän sen tiijätte, teilläpähän ne ovat rahatkin" (yhdistyksen rahastonhoitaja oli mies), ja miehet päättivät että neuvoojaa ei oteta.

Välistä kävi niin, että kuulijat olivat enimmäkseen miehiä. Miten hyvä olikaan silloin puhua puuttuvista tuuletustelineistä tai pyykinpesuvälineistä tai emännän puutteellisista työpaikoista sisustusohjeineen ja mitä miesväki voisi tässä tehdä. Kerrankin Pieksän Liittolassa vastaavassa tilanteessa P.V. Heikkinen kohteliaasti sanoi saaneensa "piston sydämeensä". En minä kotona (Haukiniemessä) ole tosiaankaan tullut näitä hoitaneeksi, jatkoi vaatimattomasti. Ehkäpä niin olikin vielä 1928. Kotitalouden rationalisointihan oli aivan uusi käsite.

Emäntäpäivillä oli välistä miehiäkin mukana niin että pistettiin heille kilpailujakin. Käsiensukkilpailut olivat hausimpia ja kesällä köyden veto esim. poikamiehet ja ukkomiehet vastakkain.

30-luvun puolivälissä saattoi havaita mieskatoa marttojen joukossa, sillä maakunnassa tutui voimakasta "ristivetoa". Vanhemmat miehet pysyivät kuitenkin kannallaan ja hyväntahoisesti miehittivät edelleenkin marttatilaisuuksia. Myötämieliset nuoremmat jäivät ennemmin kotimiehiksi lasten kanssa.

Tässä yhteydessä sopinee muistaa, että seurakunnan papisto suhtautui myönteisesti marttatyöhön Pohjois-Savossa. Hyvin tavallisesti juhlat alkoivat taikka päättyivät sen seurakunnan paimenen pitämällä hartaudella. Myöskin kirkkokuoro kanttorinsa johdolla lisäsi

harrasta Maria-mieltä. - Muistuu mieleen myöskin monia toimeliaita pappilan emäntämarttoja pitäjien keskuksista.

Yhteistyö, kitka

Tietysti siellä, missä on monta samalla alueella toimivaa jopa samoja aloja omaksuvia elimiä, toimitaan käsi kädessä joskohta kitkaakaan ei voitane välttää. Paikallaan on sanonta: "Yhessä hyvät lapset syöp ja tappeloo." Pohjois-Savossakin toimi maakunnallisina eliminä marttapiiriliiton ohessa pienviljelysyhdistykset, mv-seura, maatalouskerholiitto, Lotta Svärd, sk-järjestöt, joiden kanssa lähinnä joutui ko. aikana yhdessä syömään ja tappelemaankin.

Pienviljelijäyhdistysten toiminnassa oli paljon myöskin naisia. He toimivat sillä taholla eikä marttojen kanssa samalla paikkakunnallakaan ollut skismaa, olihan vapaus kuulua mihin halusi ja kun ei kummaltakaan puolelta karsinoitu niin kitkaa ei syntynyt. - Maatalouskerhotyö Pohjois-Savossa alkoi marttojen toimesta, kuten jälempänä on selostettu. Sitä oli jo monilla paikkakunnilla Maatalouskerholiiton aloittaessa toimintansa. Kun kerholiitto alkoi avustaa yhdistysten neuvontatyötä, toiminta laajeni. Maanviljelysseura otti sen nyt myöskin ohjelmaansa. Kitkaa ei aina voitu välttää. Harvoin sitä kuitenkin sattui maatalouskerholiiton kanssa, sillä sekä Aatos Tavaiola että Antero Jäntti näkivät kilpailun motiivit ja tavoitteet ja pysyttelivät tasapuolisina. - Maanviljelysseura aloitti naisosastotyönsä 1929, sitä seuraavat vuodet olivat siellä erittäin tehokasta toimintaa. Kun se suuntautui marttojenkin työalueelle, oli painuttava "puolustusasemiin". Paine oli kieltämättä suuri, kitka kasvoi, hajaannus oli ilmeinen. Vaikka sillä taholla raha teki terää, osoittautui marttojenkin henki sitkeäksi ja elinvoimaiseksi kuten 30-luvun tilasto näyttää. - Lottatyön ohjelma oli toinen kuin marttojen. Siksi toiminta oli erilaista. Mitään yhteistä ei järjestöillä maakunnassa ollut. Mutta jäsenissä oli paljon sekä että, siis molempia. Sehän oli jokaisen oma asia, mutta joskus se teki hankaluutta, sillä martha saattoi hyvinkin tärkeän tehtävän ääreltä joutua komennukselle ja silloin oli mentävä, se oli lottien laki. Niinikään samoilla oli myöskin lottien keräyslistoja ja arpoja myytävänä. Määräys kun oli piti se toimittaa ja martha sai odottaa vuoroaan. Lotilla oli puku, mantteli, prenikat, suojeluskuntatalot käytössään ym. Ilmankos martha tunsu hieman alemmuutta, mitta kitkaan ei ollut aihetta.

Kuopion Kotiteollisuusyhdistyksen kanssa järjestettiin yhdessä monet kutomakurssit ja näyttelyosastot. - SPR:n piirihallituksen avulla pantiin terveyspäiviä toimeksi ja terveystisaret pitivät kurssilla luentoja. Pohjois-Savon Meijeriliiton, Puutarhaliiton, Savon Kalastusyhdistyksen, Rajaseutuyhdistyksen sekä monien muiden erikoisjärjestöjen kanssa oli paljon yhteistä, sovinnollista toimintaa ko. kymmenvuotiskaudella.

Neuvonta

Sekä piiriliiton että yhdistysten tärkeimpänä työmuotona oli ammatillinen neuvontatyö. Ne varat, jotka omatoimisesti ja avustuksina oli kokoon saatu, ne on pääasiassa käytetty siihen. - Piiriliitolla oli sihteeri-konsulentti neuvonta- ja kurssityön järjestäjänä ja valvojana sekä yhdistystyön johtajana. Kertomuskauden parina viimeisenä vuotena oli talousopettaja-konsulentti toisena. Heidän tehtäviinsä on kuulunut erikoiskurssien pito, suurempien näyttelyjen järjestäminen ja arvostelu, kilpailujen tarkastukset, emännän kirjanpidin ohjaus, kotitalousharjoittelun järjestäminen ja valvonta, maakunnallisten emäntäpäivien, -juhlien, -retkeilyjen jms. toimeenpano.

Yhdistyksillä oli kotitalousneuvojat, v. 1927-36 keskimäärin 21 vuodessa, työaika oli yleensä 8-9 kk, muutamia ylivuotisiakin. 1936 oli 22 neuvojaa + kolme käsityökurssiopettajaa, neuvojain työaika kesti keskimäärin 8,4 kk, neljä oli kokovuotisia mihin pyrittiinkin, sillä silloin saatiin kiinnitetyksi pystyvimmät työntekijät. Tämä "armeija" vuodesta toiseen kentällä teki hyvää

jälkeä. Ruokatalous, kodinhoito, puutarha, käsityö, maatalouskerhotoiminta, yhdistystyö yms. kotien ammattialat Savossa saavat kehityksestään kiittää lähinnä maakunnassa suoritettua tehokasta neuvontaa.

Asutuskeskukset

Niitähän Pohjois-Savon piiriliiton alueella olivat Kuopio, Iisalmi, Varkauden kauppala, Juankosken ja Iisveden teollisuusalueet.

Sekä Kuopiossa että Iisalmessa oli marttatyö vireätä. Jäsenistö oli keskitason väestöä mutta palstaviljely-, kurssi- ja maatalouskerhotoimintaan osallistui myöskin heikoimmassa asemassa olevat työläispiirit. Olihan mm. Kuopion marttayhdistyksen palstaviljelijöitä 1933 noin 300 kaupungin huoltoavustusta nauttavia perheitä. Marttaillat, kilpailut ja retkeilyt olivat kaupungin perheenemäntien suuressa suosiossa. Kuopiossa ei liene opettajat ja akateemisesti valistuneet olleet lainkaan marttayhdistyksessä, Iisalmessa heitä oli montakin. Mieluisia ne yhdessäolot mahtoivat olla, sillä Mallitalon emäntä Alma Nuutinen muisteli vielä 80-vuotiaana miten virkistäviä ja hauskoja ne marttaillat olivat silloin Kuopiossa ja jatkoi: "Kun olin kotona väsähtäneellä, huonolla tuulella, tuumi Augusti että milloinkaan se marttailla on, ja kun aika tuli kyllä hevonen oli valjaissa ja monesti oli itsekkin mukana koko illan.

Juankoskella oli marttayhdistys- ja maatalouskerhotoimintaa, Iisvedellä Suonenjoen marttayhdistyksen Iisveden marttakerho.

1930-luvun emäntä

Aleksis Kivi kuvailee aikansa emäntää hyöriivänä ja pyöriivänä, aamusta iltaan perhettään huoltavana, karjaansa hoitavana, kissaakaan unohtamatta, kääntyvänä ja keikkuvana ja lopuksi päättelee: Semmoinen on hyvä emäntä.

Sanat sopivat vielä kyseellisellekin ajalle kuitenkin varauksella, että savolainen emäntä oli myöskin valistunut, muutamat alansa kursseja ja kouluja käyneitä, toiset yhdistystensä kasvattamia. Nuorisoseurat, työväenyhdistykset, kristilliset piirit ym. vetivät jo nuorenväen mukaan toimintaansa. Mutta naisen kasvattamisessa ulos ahtaasta työympäristöstään marttatyön ohessa on - sivusta seuranneena - ehdottomasti annettava tunnustus lottatyölle. Savon nainenkin kasvoi toimivaksi, itsenäiseksi, laajakatseiseksi. 30-luvun emäntä oli yleensä valistunut, mutta liiankin totta oli vielä että hän edelleenkin hyöri ja pyöri, kääntyi ja keikkui, sillä aikaa säästäviä ja työtä helpottavia välineitä tuli vasta paljon myöhemmin sähköjen mukana emännänkin avuksi. - Kyllä silloinkin monessa Pohjois-Savon kodissa oli karja kaunista, suku selvää ja tuotanto tiedossa, kudonnaiset kotien kaunistuksena, puhdasta sisällä ja ulkona, maukkaat ruuat ja tuoreet leivonnaiset emännän kämmenen jäljeltä ja yhdistyksensä tehtävissä esiintyi hän tottuneesti mitä erilaisimmissa tehtävissä. - Savon marthaemäntä oli toimiessaan samalla vakaumuksen nainen, herännäisyyden perinne Pohjois-Savossa kuvastui myöskin marttatyössä.

1928

On erittäin mielenkiintoista pysähtyä katselemaan v:n 1928 toimintaselostusta lähes neljän vuosikymmenen takaa. Toiset asiat muistaa hyvin, toisista on vain hämärä muistikuva, muutamat asiat ovat unohtuneet kokonaan.

Huomioni kiinnittyi ensiksikin siihen, että vaikka työhön tulo sovittiin edellisen vuoden puolella, sen alkaminen ja palkan maksu merkittiin 8.1. - ei puolelta eikä toiselta tullut mieleen, että tuokin joskus virkavuosia laskettaessa katsotaan miinukseksi. Mutta eihän aatteellinen työ silloin tuntenut laskelmointia. Mitenkäpä muuten kotitalouden taso olisi niin nopeasti noussut, ellei maamme lukuisat naiset olisi tehneet työtä työn vuoksi yksityiset etunsa sivuuttaen.

Pohjois-Savon Marttapiiriliitto oli toiminut jo kymmenen vuotta. Arkistoa ei sentään ollut vielä kertynyt kuin vaneriaskillinen, jonka hain ahtaaseen asuntooni ja luin sen. Siitäpä pääsinkin "jyvälle" ja yhdistyksiin ilmoitetut vuosikokousmatkat saattoivat alkaa. Muistan hyvin sen Kuopion kievarikyydin Leppävirran Kurjalanrantaan. Oli pyryinen tammikuun päivä. Pimeä tuli aikaisin. Reslareen nahkasiin peittäytyneenä kuulin vain aisakellon ja kulkusen helinää. Matkaa oli 60 km arviolta, lienee kestänyt kuusi tuntia, ehkä enemmänkin. Välillä oli jossakin talossa lämmiteltävä, tietä kysyttävä ja hevosta syötettävä.

Vuosikokous oli Pelkolassa. Siellä oli lämmin vastaanotto, sillä emäntä Riitta Pelkonen sanoi olevansa sisarvainajani Elinan oppilas Tuunaansaaren Puutarha- ja talouskoulusta. Kohta tuli naapurin emäntä Elina Natunen samoin sisareni entisiä oppilaita. Tunsin heti olevani ystävien ympäröimä ja lisäksi penkillä istuttaessa lämmitti selkää tuvan suuren uunin sivu, joten matkan vilunväreet tasoittuvat. Kokoukseen tuli n. 70 henkeä. Pidin esitelmän ja puheen: Kotitalous elää nousemisen merkeissä ja tuuliviiri vaiko aallonmurtaja. Muutakin ohjelmaa oli ja tietenkin kahviravintola niin kehittyneiden emäntien toimesta.

Näin vuosikokousmatkat jatkuivat hevoskyytien vaihdellessa. Auraamattomat tiet, lumiset metsät, joissa puiden oksilta vallan kinoksia ropsahteli rekeen, pyryiset ja pakkassääät, reen perällä harvemmin hirven taljaa, tavallisimmin kuvioitu rekivaate punaisine tupsuineen, pitteenä lampaan nahkaset taikka vain raanu tai vanupeite. Turkkia ei minulla ollut ensimmäisinä vuosina. Teki hyvää kun majatalon emäntä esim. Tuusniemen kirkolla kävi kyytiä odotellessa kengät ja käsineet tupaan lämpiämään.

Kuopiosta noin 25 km säteellä oli matkat talvisin sovitettava kaupunkiasioillaan tavallisesti meijerissä kävijäin reslassa taikka maitolaidoissa tehtäväksi.

Tänä ensimmäisenä toimintavuoteni suuntautui matkani usein Peltosalmelle, sillä siellä oli piiriliiton puheenjohtaja johtaja Aini Lagus. Tarvitsin neuvottelua ja ohjeita. Hilja Lampio oli sairaslomalla Tarinaharjussa ja sisarensa Siiri Lampion koululla Lamperissa. Iisalmen maalaismarttayhdistyksessä Viitaalla, Iirannalla ja Pörsänmäessä oli juurtunutta marttatyötä ja toimeliaita marttoja, jotka uskaltautuivat kodinhoitokilpailuunkin, vaikka se silloin oli aivan uusi kilpailumuoto.

Kesäkuun 6-10 pnä olin konsulentti Elli Saurion kanssa monilla emäntäpäivillä. Hän oli kiva matkatoveri ja hänen pitkätkin esitelmänsä tavallisesti kuunneltiin suurella mielenkiinnolla, sillä niissä oli paljon uusia, avartavia näkymiä kotitaloudesta. Matkat tosin ottivat aikaa. Autoja ei käytetty, eikä niitä vielä ollutkaan. Vastahan tänä vuotena Varkaus-Kuopio välilläkään ensimmäinen linja-auto, sangen alkuperäinen sellainen, aloitti liikennöimisen. Se lienee ollut lajissaan ensimmäinen Kuopion ympäristössä. Mutta laivat kesällä kulkivat. Kesäkuun 8 päivänä menimme Pieksämäelle laivassa. Loppujärvimatkalle saimme soutajan. Katselimme sitä vähän ihmeissämme. Utelumme saimme selville että hän, nainen, oli ammatiltaan teurastaja.

Pieksän nuorisoseuran talossa oli emäntäpäivät jossa kumpikin puhuimme ja jälleen laivaan. Se oli toinen kuin edellinen ja toisesta laituristakin läksimme. Oli lauantai-ilta, kolea, tuulinen ja tiikusateinen ilta. Vilu hytisiytty laivan kannella istuessa, sillä kokka- ja perähyteissä eli

salongeissa oli peräti raskas ilma kun niissä istui täynnä matkustajia useita tunteja kestäväällä matkalla. Yksityishyttiä ei matkan varrelta tulija saanut, sillä niitä oli vain 1-3 laivassaan. Oli sentään kotoisia kuvia katseltavaksi kun rantatalojen sisäänlämpiävien saunojen oviaukoista ja seinäräppänestä tuprusi ilmaan lämmityssavut taikka jo löylyn höyryt.

Karjalankosken laituriin tullessa jännättiin onko Heikkisen 5-hengen Fordi, sen puolikunnan ainoa "taksi" rannassa. Olihan se. Siihen ahtautuneina alkoi toistasatainen km. taival ylikuormitetussa, rämisevässä ja pentsiin katkuisessa kyydissä taittua. Rautavaaralla olimme myöhään illalla. Kirkonkylän majatalo kaupp. Toivasella oli tilava ja siisti sen aikuisiksi. Kerrotaan maaherra Ignatiuksen sanoneen, että Rautavaaralla on pidettävä hyvä majatalo, sillä muuta yöpymispaikkaa siellä ei ole. Vuoteet olivat puhtaat varsinkin tässä parhaassa huoneessa, johon meidät sijoitettiin, ja ruokakin parempaa kuin saattoi odottaa sen kyydin perästä.

Sunnuntaina mentiin kirkosta kunnantalolle, jossa oli emäntäpäivämme. Pidimme esityksemme. Hankalat, pitkät kotimatkat lienevät olleet mielessä kun yks toisensa perästä solui ovesta tai ehkäpä kuulostivat ettei nämä asiat heille kuulu. Elli nauroi jälestäpäin että puhuinpa viimeisenkin ulos. - Iisalmeen tultua, Aini Lagus kolmantena, teimme kodinhoitokilpailukodeissa alkutarkastuksen.

Kesällä oli pyörä otettava miltei aina mukaan. Sillä pääsi syrjäisinpiinkin kyliin ja koteihin. Elokuun puolivälissä mm. pyöräilin neuvoja Martta Laaksosen kanssa Säviällä kerhomaita arvostelemassa. Käytiin 21 kodissa hyvinkin kaukana keskustasta syrjäpolkujen päässä. Oli vielä sisäänlämpiäviä mökkejä Pielavedenkin laitamilla. Eräissäkin ulkona "piste", jonka sisällä tulisija. Siinä mökin emäntä kesät talvet keitti suurelle perheelleen. Olipa kerran pyörtynyt ja kaatuessa jäi käsi tulen ulottuville. Sen jälkeen ei toisesta kädestä ole paljon apua ollut. Harvoin sanoi käyvänsä edes kirkossa. Se on juoksullaan maksettava kun töitä sinä aikana kertyy, matkahan on pitkä jalkamatka, kertoili emäntä. - Sinne salojen uumeniin oli martha- ja maatalouskerhotyöllä kertoi sekin, että monen maantasaan painuneen savupirtin viereen oli kohottu uusi hirsiseinäinen tupa, jossa oli jo ikkunoita ja muurattu uuni haahloineen tai helloineen.

Säviän marttayhdistys oli silloin toimeliaimpia. Huosaa Edlalla - Edla Jauhiainen - oli hyvä maanviljelyskoti, mutta Säviän marattojen kärjessä hän sitkeästi suunnitteli yhdistyksensä työtä. Kulki usein jalkaisin 10 km matkan Säviään kokouksiin. Kesällä souti veneellä. Puhelinta ei vielä ollut ja moottorivenekin tuli vasta joskus 30-luvun lopulla käyttöön. Neiti Edla Jauhiainen oli harvapuheinen, peräti rauhallinen mutta toimeksi paneva, vaivojaan laskematon martha.

Hidasta ja hankalaa se matkanteko oli konsulentillakin 1928. Esim. sunnuntai-illan tilaisuuteen vaikkapa vain Leppävirran Paukarlahteen piti mennä jo lauantaina ja palata maanantaina. Jos arkena oli liikennettä vähän, sunnuntaina ei ollut lainkaan. Olikin parasta jatkaa matkaa ja tehdä viikon toimitukset saman tien. - Martat kyllä pitivät vieraanaan ja ainahan sitä auttelikin missä osasi, vaan juuri viikon vaihe oli asunnossaankin ollut rauhallisin.

1929

Pohjois-Savon marttapiiiriliiton vuosikokous oli helmikuun puolivälissä, säännötkö sen lienevät määränneet. Kun tarkoitus oli käydä niin monen yhdistyksen vuosikokouksessa kuin mahdollista, meni konsulentilla tammikuu matkoilla ja helmikuun puolella kuten nytkin 1. ja 3. p:nä oli vielä yhdistysten vuosikokouksia. Näistä saattoi jo tarkistettuina saada lomakkeet mukaansa, mutta muista sai puhelimitse pyydellä sillä yhdistystoimintaa ei pidetty niin tärkeänä. Oli tosi työ että kymmenessä päivässä sai piiriliiton vuosikertomuksen kootuksi, painatetuksi ja

painatuskustannusten verran ilmoituksia hankkineeksi. Työ ei voinut tulla tarkkaa, korjausluku jäi miltei vain vilkaisemiseksi vedosten vaihtuessa päivässä, parissa.

Piiriliitolla oli vakiona kolme maakunnallista tilaisuutta vuodessa. Vuosikokous ja -juhla Kuopiossa helmikuun puolivälissä, kesäjuhla jonkun yhdistyksen kanssa, tänä kesänä Pielavedellä ja marctapäivä, myöhemmin nimellä maakunnalliset emäntäpäivät syksyllä Kuopiossa. Nämä olivat 2-3 päivääkin kestäviä ohjelmassa myyjäiset, kilpailuja, näyttelyt, toimihenkilökurssit, monet esitykset ja juhlut. Ei kaupunkiin kovin usein päästy, matkanteko oli hankalaa ja kallista. Mutta piiriliitolla oli aina muitakin tempauksia. Kyseellisenä vuotena 1929 mm. tehtiin retki Pohjoismaiden Emäntäliiton kongressiin, joka pidettiin kesäkuun 6-10 pnä Turussa. Vuosikokous valitsi piiriliiton edustajaksi sinne puheenjohtajan. Sattui kuitenkin niin, että juuri kongressiaikana kesäkuun kuudentena Aini Lagus täytti 50 vuotta. Ystävät ja opettajatoverit pyysivät hartaasti että hän ei menisi minnekään, sillä hänen juhlaansa on täällä jo kauan valmisteltu. Aini lupasi jäädä ehdolla että "Ada menee puolestani". Näin sovittiin. Se tiesi sitä, että minun oli esitettävä sille arvovaltaiselle, suurelle kongressiväelle Pohjois-Savon marattojen tervehdys. Sen teinkin juhlapäivällisillä.

Toinen huomattava tempaus oli syyskuun 18-22 pnä pidetty Helsingin yleiseen puutarhanäyttelyyn osallistuminen Kaartin maneesissa. Piiriliitto lähetti säilykkeitä Marttaliiton ryhmään ja teki opintomatkan. Olin retkikunnan oppaana ja mukana oli 52 marctaa maakunnan eri puolilta ja useimmat ensi kertaa Helsingissä, eivätkä kaikki olleet junassakaan ennen matkustaneet. Rautatiellä oli 25% alennus. Eikö liene silloin ns. retkeilyvaunuja ollut koskapa matkustimme tavallisessa matkustajavaunussa "yötämyöten". Siis läksimme muistaakseni postijunaan ja olimme aamulla Lahdessa. Toiset jäivät Lahdessa kansanopistolle osan meistä käydessä Orimattilan kotitalousopistolla. Paitsi puutarhanäyttelyssä, joka oli herkullista nähtävää, kävimme Helsingissä useissa muissa kohteissa. Yhteismajoituksemme oli Sörnäisten kristillisellä kansanopistolla - tuttu talo minulle, olinhan vuosikymmen aikaisemmin ollut oppilaana siellä. Ei meillä ollut nälkä niin päivinä. Emännillä oli kalakukkoja, piirakoita, muniä ja muuta hyvää eväinä. Viimeinen retkeilypaikka oli Järvenpään kotitalousopettajaopisto. Sen opastuksesta ja ruokasaliin järjestetystä tarjoilusta nautittuamme retkikuntamme vanhin, rouva Amanda Lyytikäinen Pielaveden Saarelasta puhui retken johtajalle ja ojensi minulle omistetun hopeisen puurolusikan kotelossa muistoksi tästä paljon antaneesta opistomatkasta. - Olipa kuin kuorma olisi pudonnut päästäni Järvenpään asemalla hajaannuttuamme. Suurin osa nousi Savon junaan, minä palasin vielä näyttelytavaroita pakkaamaan. - Marttaliitto sai osastostaan I ja kunniapalkinnot, Ruotsalainen Marttaliitto ja maatalousnaiset II palkinnot.

Palaan vielä kyseellisen vuoden toukokuulle. Ruthin Säätio oli piiriliitolle osoittanut pienehkön avustuksen Rautavaaran neuvontaa varten. Sillä ei saanut neuvojaa joten johtokunta päätti lähettää konsulentin sinne siemen jakoon, tottahan sitten viljelevät. Jaoin 8 kg vihannesten ja kukkien siemeniä toukokuun 19-29 päivien aikana Rautavaaran pieniin koteihin. Siemenet ostettiin kg hintaan, annosteltiin ja niin voitiin myydä kaupanhintoja halvemmalla. Kävin 117:ssä kodissa, mutta kun siitä on kerrottu toisaalla enemmän totean vain, että se oli peräti rankkaa hanketta ja pistän vain erään jutunpoikasen viimeksi tässä. - Olin maantiestä kaukana yhä syvemmälle Alaluostan salolle menossa. Poikkesin Jolkkola nimiseen mökkiin. Emäntä istui tuvan pöydän takana kahvipannun ääressä ja juutteli perheellään kahvia. Kysäisi, millä asioilla liikutaan. Selitin - nimi? - Nevalainen. - ristimänimi? - Aada. - tulehan ota kupista. Otin kahvin sokerin ja maidon kanssa, kahvileipiä ei kuulunut arkipäivään. - no ollaanko sitä miehelässä? - ei olla. - eipään oo lähennä miehen kiusattavaksi, päätteli emäntä.

Vuoden 1929 toiminnassa on merkillepantava, että ensimmäinen 2-vuotinen kodinhoitokilpailu päättyi ja lokakuussa pidetyillä 2-päiväisillä marctapäivillä puheenjohtaja

julisti tulokset. Se oli uusi vaativa kilpailuvuoto, johon toisen emännät vissillä varauksella suhtautuivat. Konsulentti Sauriossa herätti hilpeyttä emäntä, joka kilpailun tarkastuksessa kuljetti meitä talonsa läpi niin taitavasti, ettemme oikeastaan mitään asiaan kuuluvaan nähneet. - Erään poikamiehen keittiö oli niin alkutekijöissään, ettei ollut lattiaakaan. Sai ehdottaa vesijohdon ja viemärin paikat, piirtää pöydät ja laatikot, säilöt ja hyllyt parhaansa mukaan ja kihloissa oleva isäntä pani toivorikkaana toimeksi juuri suunnitelmamme mukaan. Seuraavassa tarkastuksessa konsulentti Kerttu Olsosen kanssa oli emäntä talossa mutta mitä -? Hyllyt, lusikkalaatikot sen muut oli sanomalehdillä vuorattu, vaikka ne oli ohjeen mukaan pintakäsitelty niin ettei tarvinnut paperoita. Muu oli sen mukaista. Kyllä meitä sen isännän puolesta nolotti. - Monessa kilpailukodissa oli hyvin avoin ja neuvoista kiitollinen mieli. Saattoi aivan vapaasti ehdotella ja keskustella asioista. Useimmat alkoivat pitää myöskin emännän kirjanpitoa Saurio-Virtamon Emännän kirjanpito kirjan mukaan.

Savolaisessa talonpoikaistalossa otettiin etäisempikin vieras ystävällisesti vastaan. Missä kamareita oli, vietiin kohta sinne, ei siinä estelyt auttaneet. Huomaavaisuuteen kuului tällöin, että vieraalle annettiin perheen valokuva-albumi katseltavaksi, kun emäntä meni kahvinkeittoon. Usein joku tyttäristä jäi vieraan olan takaa esittelemään kuka kukin on: täti, serkku, sedän perhe, isä sotaväessä jne. Valokuvaus oli siksi harvinaista, että albumit olivat jonkinlaisia perheen valistustason mittareita, siksi arvokkaita. Mutta vieras tuskin useinkaan oli kiinnostunut niin tuntemattomasta seurasta vaan kaipasi pikemminkin sanomalehteä vilkaistakseen jotain monipäiväisen matkansa ajalta. - Kun vaurauden mittariksi tuli radio kotien käyttöön, pantiin se ääneen ainakin vieraan ajaksi, jos oli virtaa akussa, niistähän tavallisesti toinen oli käytössä ja toinen ladattavana, ettei tarvinnut pitää kuuntelutaukoa. - Nyt 60-luvulla lienee televisio samassa asemassa.

Jos isäntä oli tupasalla, tuli hän vieraan seuraksi. Juohevata tarinaa kyllä riitti. Suurta vierasvarassuutta osoitti sekin kun eräessä pienessä kodissa, jossa vehnästä harvoin leivottiin, emäntä oli leikannut kaksi palaa, toinen huomattavasti suurempi. Uritin ottaa pienemmän sillä minulle se ei ollut niin harvinaista mutta emäntä ehätti: ei, suurempi on vierasta varten Ja niin isäntä sai pienemmän.

Jouluaamuna katselin Asuntolan V kerroksen akkunasta, kun laivat lisätyin valoin juhraliputettuna saapuivat Kuopion laituriiin varhain aamulla tuoden ihmisiä joulukirkkoon. Lienee harvinaista Kallavedellä ollut sulassa vedessä kulkevat ja "Kuopioon" huutelevat laivat näin myöhäisessä vaiheessa.

1930

***"Joka päivä kortteeri uus,
joka päivä uusi tuttavuus."***

lauleli vuosikokousmatkatoverini viipurilainen rouva Lyyli Jääskeläinen mustalaista lainaten, kun Naisten Raittiuskeskuksen asialla kulki mukanani tammikuuna aikana 27:n ja helmikuun alussa 5:n yhdistyksen vuosikokoustilaisuudessa poiketen välillä kouluillakin puhumassa. Minun osuuteni oli pistää yhdistysten rattaat lisätyin kerroin pyörimään kokouksissa johtamalla ja toimintamuotoja selvittämällä.

Tammikuu oli vähäluminen. Monesti noustiin kävelemään reen perässä, eihän sulassa maassa kehdannut hevosen kuormana olla. Matka-askit menivät sentään siinä. Viikon matkalle oli varattava lomakkeita, sääntöjä, marttamerkkejä, laulukirjoja ja Marttaliiton kirjasia, joista sai myyntipalkkion piirilaitolle. Tuotavaksi kertyi yhdistysten toimintakertomuksia ja lomakkeita -

nehän olivat pitkiä ja laajoja alaltaan paljon tyhjää tilaa siksi painaviakin. Helmikuun 17 pnä oli jo piiriliiton vuosikokous. Painettu kertomus oli taas pikavauhtia saatava valmiiksi.

Muun toiminnan ohessa oli konsulentin kesäkautena ahkerasti polettava polkupyöräänsä. Piiriliiton toimeenpaneman 2-vuotisen puutarhan perustamis- ja hoitokilpailun alkutarkastus neuvojain kanssa eri yhdistysten alueilla tehtiin pyöräillen. Samoin 2-vuotisen arkistonhoitokilpailun alkutarkastuksen merkintöineen ja ohjauksineen tein kesän aikana yhdistyksissä. Mm. kesäkuun 14-16 pnä Rautavaaran-Nilsia-Muuruveden yhdistyksissä käynneistä kertyi 148 km pyörämatkaa. Maantietkin olivat pehmeitä kärriteitä, raskaita polettavia ja mäkisiä sellaisia. Autoteitä ne eivät vielä olleet.

Myöskin 2-vuotinen kodinhoitokilpailu alkoi jälleen. Sen alkutarkastuksessa oli Marttaliiton sihteeri maisteri Maili Laitinen mukana. Hän kävi myöskin yhdistysten tilaisuuksissa ja teki puhujamatkoja. Eräästä sanomalehtileikkeestä tätä kirjoittaessa luen edustajaehdokas maisteri Maili Laitisen haastattelusta mm. "--- marttatyöllä täällä Savon "seurakansan" keskuudessa näyttää olevan aivan erikoinen harras ja vakava leimansa. Kokouksissa on hengellisillä lauluilla ja uskonnollisilla puheilla vallitseva sija. Myöskin kodeissa huomaa selviä marttatyön jälkiä, joita on jäänyt erikoisesti nuorten maatalouskerhotoyöstä ja kodinhoitokursseista ja -kilpailuista. Kaikesta tästä on ennen kaikkea kiitettävä niitä lämminsydämissä ja innokkaita marttatyön johtajia, jota Pohjois-Savon marttapiiriliitolla on ollut ja edelleenkin on."

Kun kodinhoito oli neuvontatyön uusin alue, kohde pyrittiin sitä myöskin kursseilla opettamaan. Katsottiin tehokkaimmaksi pitempiaikaiset, joissa saattoi koulun tapaan opetuksessa ottaa teorian ja käytännön rinnakkain. Ja kun marttapiiriliitolla oli onni saada Peltosalmen kotitalouskoulun opettaja Eevi Lampio konsultin kanssa kurssiopettajaksi, tulivat piiriliiton kurssit sikäli huomatuiksi, että oppilaita - emäntiäkin - oli riittämiin. Edellisenä talvena pidettiin 2-viikkoisia kotitalouskursseja mm. Käärmelahden Väisälässä, Kauppilanmäen Puomilassa ja Rapakkojoen Heikkilässä. Edellisissä oli työ helpompaa, mutta viimeainitussa eri heti alkuun sairastui angiinaan ja minä jäin yksin 20 Kiuruveden emännän opettajaksi. Päivällisiä tehtiin, leivottiin ja selostettiin vieläpä juhlapäivällinen ja pikkujoulujuhla ohjelmiseen pidettiin. Työstä sekini kävi.

Kursseille mennessä oli aina paljon välineistöä mukana. Olimme Eevin kanssa kimpsuinemme eräänäkin lauantai-iltana tulleet Kuopioon. Päätimme, että vasta iltapäiväjunassa lähdetään sunnuntaina seuraavaan kurssipaikkaan. Mutta annahan olla, kun siinä yhdeksän (21) jälkeen tulemme talon pihaan on kaikkialla pimeä. Koputetaan varovasti ulko-oveen. Tovin perästä tulee tukevan näköinen naisihminen avaamaan ja sanoo että kun sitä näissä talonpoikaisissa ruvetaan aikanaan nukkumaan ja häipyi pimeään. Seisoimme pilkkopimeässä porstuassa ja huokailimme että mitähän tästä nyt seuraa kun emme sittenkään jo aamupäivällä lähteneet. Tulihan sieltä sama emäntä himmeän lasilampun kanssa ja vei kamariin, kanteli vuodevaatteita ja meni sen tien. Teimme vuoteemme ja kävimme nukkumaan. Aamulla hieman arkana levittelimme tavaroitamme mutta kun suuri tupa tuli täyteen ympäristön emäntiä, alkoi työ ja kaikki näytti tasoittuvan. Hyvä muisto jäi siitäkin talosta ja kurssista. Oli siinä ainakin suuri tupa, jossa ei parikymmentä täysipainoistakaan tuntenut oloansa ahtaaksi ja niin harvinainen uuni, että kun emäntä aamulla sen lämmitti ja me olimme kaikki paistamisemme paistaneet niin hän vielä illalla kypsensi siellä huomisen päivän ruokia perheelleen.

Kursseista olisi monenlaista muisteltavaa, useimmiten mukavia, sillä kurssitalot suhtautuivat kärsivällisesti jakamaan elintilansa kanssamme. Pahinta että eräässäkin talossa oli tuoreet rangat uuni- ja hellapuiksi hakattavana. Vesi vain sihi ja valui uunipuista niiden palaessa. Hellapuut kannettiin illalla leivinuuniin kuivamaan että jotenkuten keitoksissa selvittäisiin. Mutta oli kuin

oli. Yllättävää oli nyt 1965 kuulla erään jo keski-ikäisen rouvan sanovan että minä vieläkin muistan ja käytännössä toteutan niinä kahtena viikkona saamiani opetuksia v. 1930.

Tänä vuotena olin kotitalousneuvoja Elsa Iivanaisen kanssa vastaavien pitkien kurssien pidossa. Hän oli erittäin taitava ja tottunut kurssiopettaja, Karjalan marttapiiriliitosta tullut. Mm. Tervon Talluskylän ja Lapinlahden Mäntylahden 2-viikkoiset kurssit olivat senkin puolesta hyvin onnistuneet, että saimme huomattavasti tuloja. Piiriliiton kurseillahan oli tavoitteena myöskin rahallinen tulo ja pitempiaikaisilla saatiinkin aina tilitettävää. Emme kuitenkaan Elsa Iivanaisenkaan taitoja saaneet monta vuotta käyttää hyväksemme, sillä neuvontatyö ja erikoisesti kurssien pito on kenelle tahansa niin tunnolliselle raskasta. Häinkin muutti alaa ja on nyt kunnalliskodin johtajan vakanssilta eläkkeellä.

Seuraava koskee Suoma Kyykoskea. - Jouduin ainakin kaksi kertaa 30-luvun maissa käymään Iisalmen mlk. Nerohvirralla vankassa maatalossa puutarhan perustamisen merkeissä. Isäntä oli jo ikämies, agronomi, mutta alkoholin käytöstä fyysinen kunto kärsinyt, oli vapiseva, ikäistään vanhemman näköinen. Pojat hoitelivat isännyyttä, niinpä jäi aikaa Iisalmella käynteihin. Silloinkin kun ensikerran oli taloon menossa, tuli myöskin isäntä pysäkin rannassa samaan hakijan venheeseen. Oli jälleen Iisalmesta tulossa ja tokkurassa. Emäntä Tikkanen oli hyvä ja maltillinen, häntä nähtävästi harmitti vieraan vuoksi, kun isäntä puheli joutavia. Emäntä kysyi minulta: Tunnetteko Kuopiosta agronomi Kyykosken. Tunnenpa hyvinkin, vastasin. Kun mieheni alkaa puhella joutavia, hän jatkoi, ottakaapa Kyykoski puheeksi, he ovat olleet Mustialassa samaan aikaan. Tein neuvon mukaan. Olimme vierashuoneessa, avarassa salissa, josta oli avarat näköalat viljavien peltojen ja peilikirkkaan Nerohvirran yli Taipaleen kylälle saakka. Isäntä innostui pojilleen puhemieheksi. Kysäsin: Tunnetteko agronomi Suoma Kyykosken Kuopiosta? Arvatkaas mikä muutos. Humalan pehmittäjä entinen herrasmies ryhdistäytyi, ilme muuttui juhlalliseksi, äänikin muuttui ja hän kertoi, että he valmistuivat agronomiksi yhtä aikaa, ja hän muisti miten kunnioitettava nainen hän oli, yksi semmoisen miesjoukon keskellä mutta kyllä hän piti suoran kurssin, kaikki hänestä pitivät ja arvostivat korkealle. Siihen tapaan hän muisteli ja minä samalla sisimmässäni säälin häntä, joka alkoholin rappeuttamana Suoma Kyykoskea muistaessaan tunsikin niin raskaasti alemmuutensa.

1931

Enpä vain arvannut heinäkuussa 1931 Kiantajärveä Harakan (sukunimi) moottoriveneellä Suomussalmesta Juntusrantaan mennessä Ruhtinaansalmea sivuuttaessa että sivuutan erään tulevan "leipäpuuni". Olinhan lv. 1950-51 aivan Ruhtinaansalmen äärelle Kiantajärven itärannan rantapengermaalle petäjikkökankaan reunaan juuri valmistuneen, uutuuttaan hohtavan kansakoulun yläluokkien opettajana sekä koulun oppilasarjantalon johtajana. Oli siellä koulu ennenkin ollut mutta palopommi oli osunut siihen. Tämäkin oli ns. hävitettyä aluetta sodan päätyttyä, mutta kyseellisinä vuosina oli jo kohentunut elämä melkein entiselleen, paikoin oli parempaankin.

Kun Kainuun martoille ei vielä (1931) ollut konsulenttia, pyysi Marttaliitto piiriliittoamme tekemään pari ohjausmatkaa Suomussalmelle. Marttaliiton sihteeri Maili Laitisen kanssa teimme ensimmäisen matkan Suomussalmelle ja samantien Ristijärvelle ja Hyrynsalmellekin. Suomussalmen kaksi marttaneuvojaa panivat sitten mikkelinpäiväksi kirkkoajan jälkeen emäntäpäivät kansakoululle toimeksi. Silloin oli Marttaliiton konsulentti Olga Auterekin siellä.

Maisteri Maili Laitinen oli pohjoiskarjalaisia kuten minäkin. Olimme jo siellä tuttuja, sillä hän oli Elina-sisareni luokkatoveri Nurmeksien yhteiskoulussa. Keskikoulun päätyttyä hän tunsikin vetoa teatteriin ja aloitti uransa siellä, Elina meni Järvenlinnan puutarha- ja talouskouluun opettajaksi valmistumaan. Mutta vankan talonpoikaistalon tyttärenä Mailikin muutti ennen

pitkää suuntaa lähemmäksi isiensä ammattia ja valmistui agronomiksi ja maatalous-metsätieteen maisteriksi. Reipas, iloinen ja välitön olemuksensa teki hänet sopivaksi järjestön johtajaksi, josta hän kuitenkin kohta siirtyi sanomalehtialalle. Pakinasarjansa "Pirtin ikkunasta" Maaseudun Tulevaisuudessa henki maalaiselämän läheisyyttä ja lämpöä. Ne olivat kuin Salminkylän Laitilan pirtistä nähtyjä mutta laajemmalle kuin sieltä. - Olisi hän saanut elää ja vaikuttaa kauemminkin, mutta toisin kävi.--

Konsulentti Olga Autere oli Marttaliiton konsulenttina toiminut vuosikymmeniä. Lienee jo lähemmä 60 vuotta ollut iältään, kun matkustelimme useampaankin kertaan yhdessä. Lukuunottamatta kananhoidon kurssiluentoja olivat hänen esityksensä aatteellisia. Ensimmäinen tilaisuutemme oli Hiltulanlahden Alapihassa. Marttaväkeä naista miestä oli tupä täynnä niin kuin siellä aina oli. Hän halusi puhua ensin. Väliajan jälkeen puhuin minä. Olin vasta alokas marttatyössä ja puhevarastossa ei ollut paljon vaihtamisen varaa. Nolotti puhua suurinpiirtein juuri samaan, mutta sen aiheen oli valmistanut. Olga sitten oli ihmeissään että samasta aiheesta puhuin. - Ihmeen mukautuva hän oli aina epämukaviin kulkuneuvoihin, puutteellisiin kokouspaikkoihin ja yösiijoihin. Kerran jossain Nilsin perukoilla oli niinikään valistustilaisuutemme. Talossa laittoivat sitten kamariin meille molemmille eri vuoteen lakanoiden kanssa, siistit sellaiset. Hän valitsi ns. huvilasängyn, minä kävin puusänkyyn ja nukuin kohta, väsytti niin. - Tämä sänky heiluu, heiluuko se? kuulin kysyttävän. - Ei heilu, ja painuin taas uneen. Kohta taas kuului: Kuule, vaihdetaan vuoteita, tämä sänky heiluu. Ja niin peitteineen ja tyynyineen vaihdettiin petiä, nukuin taas makeasti. Silloin minua säälitti "vanha konsulentti" että pitääkö tosiaankin näin loppuun elää "kulkurin tavoin". Oikein pelotti. - Olga Autere osasi suurella lämmöllä puheissaan paneutua kodin naisen osaan. Paljon nähneenä, leikkiä ymmärtävänä, aina uutta lukeneena ja aikaansa valppaasti seuraavana hän pysyi yhteiskunnallisissa kysymyksissä ajan tasolla ja marttatilaisuuksissa häntä kuunneltiin.

Lomansa hän useimmiten vietti Varkaudessa Rauhalahden kartanossa rouva Grenmanin luona. Siellä pidettiin Timolan marttayhdistyksen vuosikokouksetkin monena talvena. Olga puhui, rouva Grenman esitti pianokappaleita, käsiteltiin vuosikokousasiat ja vuoden neuvonta-aiheet ja nautittiin suuresta vieraanvaraisuudesta, mutta minua painosti se ettei tämä kristallikruunun hohteinen tyylikalustettu sali liene aivan oikea marttojen kokouspaikka, tuo väentupa pihan laidassa, jossa nyt kuskit odottelivat, olisi ehkä sopivampi. Mutta ehkäpä säätyläisyys ei kovin haitannut, sillä kokouksessa oli hyvinkin tavallisia emäntiä ympäristöstä. Joka tapauksessa yöpyminen ja olo Rauhalassa oli poikkeus tavallisesta ja sekä Olga Auteren että rouva Grenmanin ystävällisyys oli aitoa. Myöhästyin kerran aamuautostakin vieraanvaraisuuden vuoksi, enkä tahtonut saada sitten kyytiä mistään.

Viimeksi Olga Auteretta tapasin eläkkeellä olleessaan Helsingissä sisarensa luona ja sitten paljon myöhemmin kerran pysähdyin hetkiseksi Rautatientorin laidassa katselemaan bussia, joka läksi Malmille viemään saattoväkeä aikanaan marttasaralla varsin arvokkaan päivätyön tehneen Olga Auteren viimeiselle matkalle.

1932

Ennen vuosikokousmatkoja pantiin toimeksi johtaja Hilja Lampion 50-vuotisjuhla 11.1.32 Kuopion NNKY:n Hospitsissa, jonka johtaja hän silloin oli. Taitelija Antti Halosen Peltosalmea kotitalouskouluineen esittävä taulu jäi hänelle ystäviltä ja martoilta muistoksi. Johtaja Lampiosta muistelmani toisaalla.

Tuskinpa rohkenimme kuvitella, miten suuren ja ainutlaatuisen päätöksen teemme piiriliiton vuosikokouksessa nuijalyönnyllä, jolla vahvistettiin päätös että vuonna 1934 pidetään piiriliiton aluetta käsittävä, siis maakunnallinen kotitalousnäyttely Kuopiossa, johon näytteellepanijoiksi

kutsutaan marttayhdistysten lisäksi muitakin järjestöjä, kouluja, liikkeitä ja yksityisiä. Oli kuitenkin semmoinen tuntu johtavien marttojen taholla että jotain on tehtävä, paikallaan polkeminen ei riitä. Marttapiiriliitto on toiminut jo 15 vuotta, sen piti uskaltaa astua esiin.

23.6.-2.7. pidetyssä Viipurin koko maata käsittävässä näyttelyssä oli myöskin piiriliittomme edustettuna Marttaliiton osastossa. Siellä oli oltava alusta loppuun osastonsa vahtina ja valvojana.

Marttaliitto pani kesällä toimeksi yleisen marja ja vihannesviikon, käytön tunnetuksi tekemis- ja lisäämismielessä. Semmoinen pidettiin meilläkin. Konsulentti Ida Apilisto saatiin arkistonhoitokilpailun lopputarkastukseen ja samalla pistettiin toteen Kuopiossa mainosviikko. Sen alkajaiseksi läksi Marttalasta sunnuntaina klo 14 liikkeelle kolme kuorma-autoa, jossa ensimmäiseksi oli katettu ruokapöytä ja kansallispukuinen ruokakelloa soittava emäntä, toisessa suuri vihanneksista ja sienistä lavastettu kuorma ja kolmannessa marjamainos sekä iskulauseita "tykökuuluvana".

Kävelimme Idan kanssa Kauppakatua seuraamassa vaikutusta. Kansaa oli saatu liikkeelle. Tuli vastaan kaksi vanhahkoa naista kirkosta. Ilmeisesti he paheksuivat moista leuhkimista. "... kun Ylimmäinen tulloo ja hummauttaa..." kuulimme toisen sanovan. Se riitti meille, palasimme hyvätuulisina Marttalaan ravintoarvonäytteitä ja raakaravintoa edustavia ruokalajeja esittelemään. Myyjäiset ja havaintoesitykset lisäsivät vielä mielenkiintoa. Vihannesviikko alkoi hyvissä merkeissä. Ravintonäytteitä ja esityksiä olimme monissa yhdistyksissä sen viikon aikana.

Arkistonhoitokilpailun päättyessä yhdistystoiminnan tehostamiseksi julistettiin yhdistystoimintakilpailu kaikkien piirin marttayhdistysten keskeiseksi.

Vuoden alusta saimme rajaseutuyhdistyksen avustamana kokovuotisen kotitalousneuvojan Rautavaaralle ja Säyneisiin. Martta Marttinen oli kajaanilainen monitaitoinen ja oloihin sopeutuva, ennen Suomussalmella toiminut neuvoja. Jo huhtikuussa 10-21 pñä pidimme Rautavaaran eri kylillä 12 ja Säyneisissä 4 emäntäpäivätillaisuutta. Neuvoja myi yöpaikoissa pussittamiamme siemeniä, otti pensas-, kurssi- ym. toimintatilauksia ja minä pidin ammattiesityksiä. Mukana oli keskimäärin 35 henkilöä kokouksessaan.

Oli pula-aika. Viime talvi oli koetellut syrjäseudun asukkaita. Työtä ja ruokaa oli niukalti. Kerrottiinhan eräänkin äidin Rautavaaralla antaneen suolapalan lapselle imettäväksi että sitten juo eikä itke nälkäänsä (terveysisaren kertomaa). SPR oli jakanut paljon avustuksia ja kirkolla oli terveysisat ja sairasmaja käytettävissä. Terveysisat kulki kodeissa huoltamassa. Siihen joutui kotitalousneuvonta siemenin ja viljelysohjein. Syksyllä marraskuun alussa pidimme 2-päiväisiä kurssieja kuudessa kyläkunnassa. SPR velvoitti avustamiaan mukaan. Paikallinen terveysisat selosti lasten- ja terveydenhoitoa, neuvoja Marttinen näytti ja selosti kasvisruokien valmistusta ja valmiit jakoi kohta syötäväksi niin että mukana olleet lapsetkin saivat kyllikseen. Ruthin Säätiön kurssiastiasto oli mukanamme. Kurssipaikkana oli yhtiön talot, sillä muuta sopivaa ei ollut. Vain ensimmäinen oli pidettävä järventakana J:ssa. Kun terveysisat ei ensimmäisenä päivänä ollut täällä, tulimme Martan kanssa kahden. Levitimme hyllypaperin yhdelle penkille ja purimme astiaston siihen. Kurssilaisia tuli 16, keski-ikä 26 v. Muuratun uunin sivussa oli pieni hellakin, mutta sen jokainen rengas kahtena kolmena kappaleena. Martta sanoin isännälle että kyllä teidän pitäisi jo hankkia uudet renkaat tähän hellaan. - Kyllä mejän emäntä on oppinna siinä käsiänsä polttelemaan, veisteli isäntä. Kun illalla Martta pani tuvan pöytään meille lautaset, veitset ja haarukat ja söimme siinä hänen varaamansa ruokaa, rupesi penkillä seisaallaan katselevaa poikaa niin mahdottomasti naurattamaan. Martta tiedusteli että mitä sinä naurat. Poika osoitti meitä sormella: Kun nuo syövät. ei poika ollut

semmoisia välineitä nähnyt. Pienessä sivussa olevan kamarin kapeaan puusänkyyn saimme yhteisen vuoteen. Neuvoja tiesi varata lakanat mukaan ja kun jäimme kahden levitti ne ja aamulla korjasi pois, etteivät tuntisi itseään kovin alamittaiseksi kun parastaan tahtoivat antaa. Siinä vuoteessa keskustellessamme kysyin Martalta että mihin se pienin teki asiansa kun en nähnyt astiaa? - Etkö sinä nähnyt kun selostukseni aikana äiti seisotti sitä edessään lattialla ja sanoi y-y, y-y ja se teki siihen lattialle.

Seuraavista kurssipaikoista oli Hiirikylä minulla ennen käymätön. Saloa, saloa ja suota se silloin oli varsin kehnon tien takana, oli Fordini hukata sinne. Loppumatkalle saatiin kelkka, jolla tavarat vietiin jäätyvän suon pitkospuita pitkin. Yhtiön talo oli sielläkin kuin keidas erämaassa. Kurssin päätyttyä illalla läksi terveysisar erästä avustamaansa perhettä katsomaan kun ei ketään kurssille tullut. Menin mukana. Asuntona oli maakuoppa, vain pari hirsivarvia näkyi tuohikaton räystäään alta. Kun tulimme metsänreunasta näkyviin, alkoi huike pihassa. Pientä väkeä pisteli senkun kintuista pääsi pisteaidan taakse ja aidan raoista tiirasivat meitä. Sisällä ei ollut ketään, terveysisar tunsi monia vaatekappaleita, joita oli huiskin haiskin permannolla. Maakuoppa oli vain muutama metri kanttiinsa. Sitä ei olisi käsittänyt seitsemän hengen asunnoksi. - Mutta ihmeen iloisia ne naiset koolle tultua olivat. Niitä niin nauratti joskin sai hieman tuntea, että mitä ei meillä ole sitä ei tarvita.

Nyt 1960-luvulla ovat Rautavaarallakin olot aivan toiset. Kouluja, teitä, uusia asuntoja, sähköt, tiedoitusvälineitä, liikenne ja muukin on aikansa tasolla. Samaa alkeellistahan elämä on ollut muuallakin, syrjäseudut kulkivat kehityksessä vain jalempänä. Tässä kehityksessä oli marttojen neuvonnalla erikoisesti 1930-luvulla avainasema myöskin Rautavaaralla. Siltä pohjalta oli hyvä toisten lähteä jatkamaan.

Monista pula-ajan toimenpiteistä mainitsen vielä huopasten vanutuskurssit. Niitä pidettiin kymmeniä ja osanotto oli runsasta. Enimmäkseenhän siellä vanutettiin toiveleita, mutta miehet vanuttivat kenkiinsä sisähuopaset ja sanoivat niitä lämpimiksi. Kusseista useimmat piti neiti Aino Vinter Iisalmesta ja monet neuvajat. Olin usein mukana ja sielläkös vasta hauskaa oli, yllätyksiäkään ei puuttunut. Minun pitämistäni hauskimmat olivat Siilinjärven kirkolla. Kasurilan kamarissa oli 23 marttaa pappilan emännästä alkaen joululahjojen tekotouhussa. Illalla oli jo monta töppösparia värjätty ja lestillä, mutta vesi tippuikin katosta ja piirongin laatikot kieltäytyivät emännällekin avautumasta. Pidettiin kahvitaukoja ja taas vanutettiin. Seuraavan päivän iltana oli kymmeniä eri värisiä koristeltuja töppöspareja klo 15 kansakoululla alkaneilla emäntäpäivillä näytteillä ja mieli oli edelleenkin hilpeä.

Noin kymmenessä pikkujoulussa oli aktiivisesti mukana, joulunseutu oli yhdistystyössä hiljaista, kotien juhlaa.

Marttakonsulentin matkalla on paljon koteja, joita tahtoisi muistaa. Kun illalla pääsi taas puhtaaseen vuoteeseen päivän menosta väsähtäneenä, tunsi saavansa ansaitsematonta hyvyttä. Saattoi vain pyydellä että taivaan Isä siunaisi tätäkin kotia ja palkitseisi heidän vaivannäkönsä. - Aamulla, jos ei ollut laivaan tai autoon lähtöä, oli parasta viipyä vuoteessaan siksi, kun separaattori lakkasi pyörimästä. Silloin tiesi emännän saaneen tuoreen kerman kermakkoonsa ja toinen aamukahvi oli tulossa. Navetassa jäivät toiset töitä jatkamaan ja emäntä jäi tupatöille. Hän kehoitti vierasta tuvan tai ruokailuhuoneen pöytään isännän kanssa kahville ja tarinoimaan. Sitten kokosin vuoteeni, tyhjensin aina yks'korvaseni ja pesuveneni ja järjestin paikat paikoilleen. Siihen joutui aamuruokakin, sillä Savossa sanottiin ettei vierasta saa lähettää aamusetta muuten saa koko päivän olla syömättä. Sittenpä oli hyvä lähteä.

Elettiin sitä aikaa, jolloin kahvit paahdettiin kotona. Yleinen käsitys näytti olevan, että kun kahvit alkavat hikoilla ja saavat hieman kiiltoa ovat parhaimmillaan. Mutta käytössähän niissä

oli palaneen maku ja kevyt karsta kellui kupin päällä. Kahvia tarvitsi tosin panna vähemmän pannuun ja se lienee määrännyt ei kai maku. Tätä karvasta kahvia joutui usein juomaan ja jos matkatoveri kuten Ida Apilisto joi sitä vain yhden, oli minun kohteliaisuudesta juotava kolme kuppia ettei emännälle jää mieli pahaksi että eikö se hyvää ollutkaan. Mutta oli toisinkin. Yhtenä monista Säviän Räpsyn Olga Malisen kahvi. Putaaseen veteen valmistettu, kirikkaasta kuparipannusta kaadettuna kullankirkas kahvi kylmän, kotona separoidun kerman kanssa - voiko olla parempaa.

Sieltä Säviältä tulee mieleen aito savolainen talonpoikaistalo: Huosaa. Neuvoja Lyyli Linkotie asui siellä ne kesät, jotka oli Säviän my:n nevojana. Menimme kerran yhdessä sinne. Sisarukset Edla ja Ida, molemmat ikätyttöjä sekä vanha täti-Lotta, enempää ei talonväkeä ollut. Talo kookas, suuri tupa kangaspuineen, ja separaattoreineen, useita kamaria ja toisessa päädyssä suuri, aurinkoinen "sali". Kyllä kukat kasvoivat ja kukkivat. Kaikkialla oli puhdasta ja siistiä, kotikutoiset matot, peitteet ja muut. Ulkona laaja luonnon nurmipiha ja paljon kukkia. Neuvoja muistaa unohtumattomana lauantai-illat, jolloin hän pyörällä tavallisesti viikon kierroltaan palasi. Oli uusi saunavasta, kahvia ja ruokaa, tuli kuin kotiinsa pyhäksi. Kun ei ollut puhelimia eikä radioita ja 5 km sivussa valtatiestä, jolla matkalla oli 10 porttia, karjathan olivat metsälaitumilla, 10 km Säviän keskustasta, oli tulijalla paljon kerrottavaa ja molemminpuolin leppoisaa tarinaa niin ettei tahtonut joutua lauantai-iltana nukkumaankaan. Ne olivat keidashetkiä neuvojan arkielämän varrella.

1933

Vuoden 1933 toiminnalle antoi jo huomattavan lisän seuraavan vuoden kotitalousnäyttelyn valmistelu. Kävin 9.1.-12.2. välillä 36:n yhdistyksen vuosikokouksessa, useilla oli vuosijuhla ja miltei kaikissa johtokunnan kokous, joissa kaikissa oli aktiivisesti mukana. Marttapiiriliiton vuosikokous pidettiin vasta Kalevalanpäivänä.

Kevättalvi oli vilkasta emäntäpäiväaika. Mm. Vesannolla maaliskuun puolella neljällä kyläkunnalla ja Tervossa neljä emäntäpäivää neuvojan kanssa sekä Haapamäellä sunnuntaina juhla kansakoululla. Vesannolla oli reippaita marattaemäntiä. Hevosilla lähdettiin maaliskuun metsäisille teille, emännät itse ohjaksissa. Pari kolme hevosta oli johtokuntalaisia kyyditsemässä, konsulentti mahtui joukkoon ja niin tuli tervetullut lisä paikallisten marattojen järjestämään ohjelmaan ja ennenkaikkea reippaaseen seurusteluun. - Tervon tilaisuuksista viimeinen oli Utrianlahden koululla. Yövyttyäni naapuritalossa nousin klo 3 kävelemään 10 km Äysköskelle, josta pääsin Pielavedeltä Kuopioon kulkevaan autoon. Lähtemättömästi on jäänyt mieleeni se hohtavan kuulakka huhtikuun aamu. Kun tulin tiehaaraan, istahdin kannon päähän. Metsä ympäröi joka puolelta. Ei kuulunut mitään. Että luonto saattaakin olla niin hiljaa! Nukkuivatko linnutkin. Istuin kauan, en milloinkaan ole tavannut niin täydellistä hiljaisuutta luonnossa. - Vihdoin kuului hiukan eloa, se oli auton ääntä hyvin kaukaa jostakin mäestä, koskapa häipyi vielä toviksi. Aikanaan ääni vahvistui mutta autoon astuessa vieläkään ei muuta kuulunut. Se oli aikaisen kevään varhaisaamun syvää luonnonrauhaa.

Joskin keväällä on paljon toimintaa, heinäkuu on yhdistystyössä hiljaista aikaa. Silloin saattoi sulkeutua asiakirjoja ja arkistoja tutkimaan. Kokosin ja painatin Kaavin my:n 25-vuotisjulkaisun ja alustavasti Kuopion my:n 10-vuotistoimintaa, mutta sen vasta joulun edellä viimeistelin painatuskuntoon.

Omaa autoa ei enää ollut, sillä Kallansiltojen valmistuttua alkoi linja-autoliikenne alueen itäisiin kuntiin, aluksi vain valtateilla. Pyörällä pääsi sitten sivummalle. Pyörä vain auton takana meni niin likaiseksi, että siinä oli melkoinen puhdistaminen aina ennen kuin pääsi ajamaan.

Perheenemäntien lomakurssit, Kaavin, Säyneisen ja Rautavaaran yhdistysten suuret näyttelyt ja juhlat olivat runsasohjelmaisia, useampipäiväisiä, arvokkaita marttilaisuuksia.

Pienemmistä tilaisuuksista oli hausimpia Pöljän marttayhdistyksen kesäjuhla, johon martat oli haastaneet itsensä kanssa kilpasille Siilinjärven Ponnistuksen köydenvelto- ja viestinjuoksukilpailuun. Siitäpä miehet innostuivat keskenään koettamaan ukko- ja poikamiehet vastakkain. Riitti ainakin siksi viikoksi hauskaa muisteltavaa siitä kesäjuhlasta.

"11.11.33 päätettiin perustaa maamiesseuroihin naisosastoja." Olihan niitä jo perustettukin aluerajoituksin, nyt tämä merkitsi sitä että kaikkialle.

Op. Siiri Lampio oli luonani sisällä. Hän oli kokouksessa päätöstä tekemässä ja kertoi sen tultuaan tuoreeltaan. - Olihan sekin nieltävä -. Siiri, puheenjohtajamme sisar, oli mv-seuran naisvaliokunnassa vai piirijohtokuntako se jo oli.

Jo parina edellisenä vuotena on maamiesseuranaiset olleet nousussa. Varpaisjärvikin oli jo jotain kokenut siitä. Sivusta katsoen näytti olevan sielläkin "vuohia ja lampaita". Kerran, oliko se tänä vai seuraavana - kyllä se oli seuraavana keväänä kutomakurssi Varpaisjärven martoille. Päätjäisiini oli minutkin kutsuttu puhumaan. Näyttelyä katsellessa tuli siihen kurssin pitäjään. Emäntä Loviisa Väänänen yhdistyksen rahastonhoitaja ja pesun kestävä martta jäsenmaksuja kuitatessaan pyysi neuvojakkin jäseneksi, kun ei osannut päättää heti kysyi emäntä topakasti: Sano paikalla ootko martta vai nainen? Ei hän siihenkään vastausta saanut, mutta meille toisille se oli hilpeä hetki. Kauempaa kuului: Nainen, nainen se on.

Liikenteessä ei tunnettu vielä moottoripolkupyöriä "mopoja" ja moottoripyöriäkään. Miten monen monta kertaa polkupyörää raskaassa kelissä mäkisillä kärriteitä peninkulmia polkiessa kuvittelin pyörästä, jossa olisi pieni moottori. Eikö kukaan sitä helpotusta keksi. Senkun pole ja taluta. Mutta toisaalta tuli hyvä mieli siitä, miten verraton nopeuttaja tämä sentään kävelykyytiin verrattuna on ja alamässä oikein nautti sen "huimasta" kyydistä.

Kerrankin eräskin Muuruveden emäntä oli ilmoittanut retkellemme, opintomatalle, mutta ei tullutkaan. Joskus aikain päästä isännän tavattuani tokasin ihmeissäni että eihän se teidän emäntä sille retkelle tullutkaan. "Kun ei mitää neä niin ei mitää voajikaan", tuli selityksenä isännältä.

Isännät olivat joskus kaukaa viisaita. Mitäpä tässä turhia uudistuksia tupapuolilla.

Jo 1930-luvun alussa alkoi mv-seuran naistyö itsenäistyä. Perustivat maamiesseuranaisia, kuten nimi aluksi kuului, ja niille keskuselimen. Mutta 11.11.1933 päättivät jokaiseen mm-seuraan perustaa naisosaston. Lähinnä Hilja Lampion aloitteesta pidettiin yllä yhteistä neuvottelutoimikuntaa marttapiiriliton ja mv-seuran kesken neuvojakurssien, yhteisen syksyisin Kuopiossa pidettyjen kotitalouspäivien toimeenpanon ym. suunnittelua varten ja siinä oli sovittu myöskin, että missä toinen toimii sinne ei toinen mene toimimaan. Nyt mitätöitiin kaikki entinen. Naisosastoja tuli kuin sieniä sateella ei vain yksi vaan useita samaankin mm-seuraan. Marttatyö oli kovimmalla koetuksella kuin milloinkaan. Maakunnan marttojen riveissä näkyi jo sekaannusta ja epävarmuutta. Piiriliton puheenjohtaja Hilja Lampio koetti vielä saada neuvotteluyhteyttä, mutta sitä ei enää saatu.

Kenttätöön tekijänä olen erittäin kiitollinen siitä, että näinä maakunnan marttatyön ratkaisevina vuosina oli Hilja Lampio puheenjohtajan paikalla. Vaikka hän oli aina sovittelun kannalla, hän oli samalla päättäväinen ja varma asiamme oikeudesta. Enkä epäile, etteikö hän näistä sotkuista puhunut paljon myöskin Jumalalle kuten Ainikin teki, mutta Ainin herkkää olemusta ei olisi

raskinut nähdä pahimmassa vaiheessa. Hänkin luotti Hiljan tarmoon ja halusi jättää puheenjohtajan vastuun hänelle. Aini oli kyllä ehdoton periaatteen martha, mutta ristiriidat rasittivat häntä sielullisesti niin, ettei niistä voinut hänelle useinkaan puhua, näkihän hän ne muutenkin ympäristössään. - Varapuheenjohtaja Hilma Silvasti oli niinkään pesunkestävä martha siitä huolimatta, että oli maanviljelijä ja mv-seuran harjoittelukodin emäntä ja hän mielenkiinnolla seurasi aina näitä asioita, mutta häneltä jäin puuttumaan ymmärtämystä, neuvoja ja tukea. Aloitteet ja suunnitelmat piti lähteä toisaalta, kyllä hän niistä keskusteli ja antoi kannatuksensa. - Mutta Hilja Lampio oli aina "raiteilla", so. tilanteen tasalla. Hänelle saattoi suunnitelmansakin antaa harkittavaksi ja tulos oli hyvin harkittu. Oli hyvä, että piiriliitolla oli hänenlaisensa "sydämen ja käden" ihminen johdossa juuri erittäin paljon merkitsevinä vuosina 1932-1934.

1934

Piiriliiton toimisto oli konsulentin asunnossa, vai konsulenttiko asui piiriliiton toimistossa, joka tapauksessa huoneeni 1930-33 Asuntolan viidennessä kerroksessa oli keskuslämmitystalossa, hissiä ei tosin ollut. Mutta 1934 kotitalousnäyttelyn vuoksi vuokrattiin keskustasta Puijonkatu 24 vanhasta puutalosta huone, jossa oli ovi kadulta ja sen takana hyvin kulunut keittiön tapainen, johon tein vuoteeni. Kerran, kun huone oli neuvojain majoituksessa ja vuodevaatteet nostettiin uunin luo "keittiössä", syttyivät ne palamaan, mutta satuimme olemaan sisällä. Kun vuokraa kohta korottivat, muutettiin Suokatu 25, jossa toimistoasuntoni oli näyttelyajan. Vielä oli kolmas puulämmitteinen asunto, ennekuin v. 1937 muutettiin juuri valmistuneeseen Salon liiketalon kolmanteen kerrokseen, jossa konsulentillakin oli oma huone. - Puulämmitteiset asunnot olivat hankalia, sillä matkalta tultua vaatteet yllä oli ensin lämmitettävä. Kerran sain vahvasti hääkää. Lienen tullut iltapäivällä ja lämmittänyt, sillä yöllä heräsin kummalliseen oloon. Sain jotain päälleni ja hoipuin ulos. Kävelin Suokatua, olin kaatua, pinnistin ja aloin selvitä. Sattui siinä poliisikin kulkemaan ja katseli pitkään, mutta ei virkkanut mitään. Niin siitäkin selvisin, Jumalan avulla, mitenpä muuten?

Tammikuu oli melkein arkipäivää. Kaksi sunnuntaita näkyy toimintakertomuksessa, lepopäiviä tuskin nekään.

Tammikuun 11 - helmikuun 11 päivien välillä, siis 31 päivän aikana olin 39:n marttayhdistyksen vuosi- ja johtokunnan kokouksessa, monissa pidettiin vielä vuosijuhlakin. Oli tehtävä selvää vuoden erikoisneuvonta-aiheista ja kotitalousnäyttelystämme, joskus muustakin.

Vuoden neuvonta-aiheista kodintalouden neuvonta tarvitsikin selvitystä niin uusi asia se oli. Niinpä emännänkirjanpitoa ja ruokatalouskirjanpitoa, emännän ajankäyttöä ja prosenttikilpailuja päästiinkin alkamaan. Marttaliiton taholta pidettiin piiriliitossammekin ruokatalousbudjettikurssi asian selvittämiseksi. Vastaavasti pidin Marttaliiton vuosikokous-konsulttipäivillä esitelmän: Konsulentti piiriliittonsa yhdistystyön johtajana.

Elokuulla pidettävä kotitalousnäyttely oli jo talvella melkoinen työnantaja. Puhelin ja posti, ohjelman painatus, toimikuntien kokoukset ja muu semmoinen lisäsi painetta toimistossa. Toimistoapua ei ollut, mutta kurssi- ym. yhdistysten tilaisuuksiin sain lähettää neuvoja heidän laskuunsa. Huhtikuulla sentään olin taas menossa. En ollut Keiteleen Tossavanlahdessa ja Hamulassa ennen käynyt, mutta nyt ilmoitin niihin piiriliiton emäntäpäivät. Talousopettaja Elsa Väänäsen kanssa menimme ensin edelliseen. Meijerin salissa oli n. 40 henkeä koolla emäntäväkeä etupäässä. Pidimme useita esityksiä ja viimeksi puheessani sanoin että kun emme tunne teitä ja kotejanne, on saattanut käydä niin että esityksemme eivät ole tavoittaneet teitä.

Nousipa siihen eräs emäntä vastaamaan, josta mieleeni jäi: "Tulukee vastaa ja ampukee meitä alaalta."

Hamulan nuorisoseurataloon tuli parisenkymmentä henkeä vanhempaa väkeä. Miten se matkatoverini lienee tilanteen arvioinut kun niin päättävästi tuli: "Kuule, minä en pidä yhtään esitystä täällä", eikä pitänyt. Minä pidin kaksi esitelmää ja havaintoesityksen, sillä siisti.

Pielaveden kirkolla oli jälleen hauska kurssi. Pidin 2-päivisen emännän kirjanpitokurssin 11:lle innokkaalle martalle.

Toukokuun lopulla opettaja Helmi Toivolan kanssa kokosimme Maaningan MY:n 15-vuotijulkaisun. Se valmistui painettuna kesäkuun 17 pnä Maaningalla piiriliiton kanssa pidettyyn juhlaan.

Heinäkuun aikana piti vielä saada piiriliiton kilpailut päätökseen: Kodinhoitokilpailu Iisalmen maal., Siilinjärven, Länsi-Kuopion ja Vesannon yhdistyksissä sekä puut. kilpailut Iisalmen maa., Maarianvaaran, Rautavaaran, Kurkimäen, Säviän, Länsi-Kuopion ja Lapinlahden yhdistyksissä. Niin nyt kuin vuosikokousmatkoillakin pääsi linja-autoissa jokapuolelle, mutta kilpailukodeissa käynteihin oli polkupyörä pidettävä mukana. Henkilöautoja en käyttänyt.

Martat olivat aina ystävällisiä ja kahvi oli juotava joka paikassa niin että tuli jopa 21 kuppia päivässä juotua. Jos mainitsi kiireestään ja että kun joka paikassa on juotu niin: Meilläköset sitten joisi, tuli päättävästi ja niin istahdettiin tarinasille. - Saattoiko tulla toivotumpaa hetkeä kun kerrankin syyskesällä Hiltulanlahti-Kurkimäkeä neuvojan kanssa koko päivän pyöräilyä, vain kahvin välillä juoden, neuvoja sanoi että nyt mennään syömään ja ajoi edellä erään pienen talon pihaan. Oli myöhäinen ilta, sisällä ei näkynyt ketään, neuvoja otti välineitä ja mentiin ruokahuoneeseen. Siellä oli leipiä, voita ja pytyllinen tuoreita suolasieniä ja että ne maistuivat! Tuli sitten emäntäkin töiltään ja päivili että vieraat - "olisihan minä laittanut ruokaa -".

Siinäpä se. Kukaan ei vieraille oli antanut "laittamatonta" ruokaa ja kun jouduttava oli, katsoi parhaaksi ettei nälästään virkkanut mitään.

Näyttelyn valmistelut hoidin toimistossa käydessäni sillä toimistoapua ei edelleenkään ollut. Kyselyt, ilmoittautumiset ym. vain lisääntyivät. Elokuu olikin "yhtä pyöreätä" mutta täytyi vain pistää toimeksi. Näyttelytoimikunta ja erikoistoimikunnat ottivat vastuusuutensa vakavasti, mutta aivan erikoisen tunnustuksen ansaitsee johtaja Helmi Liimatainen. Hän oli päättäväisin ja rohkein. Kun tuli tietoon että presidentti Svinhufvud aikoo kesällä käydä Kuopiossa, sanoi rva Liimatainen: ja nyt lähdetään maaherran luo. Niin mentiin ja sovittiin se käynti kotitalousnäyttelyn yhteyteen. Edelleen rva L. päätti että tyttölyseo - ei sen vähempi - näyttelypaikaksi. Arkkitehti Pakkala pyydettiin suunnittelemaan osastot, (hän tekikin sen ja maksutta). Siihen tapaan. Näyttelytoimikunta innostui samalla ja niin kehittyi "Suomen suurin kotitalousnäyttely", kuten Maaseudun Tulevaisuus näkyi otsikoineen.

Syyskuun puolella palattiin jälleen normaaliin järjestykseen. Jälkijärjestelyn ohessa kokosin ja painatin Lapinlahden my:n 25-v. juhlijulkaisun. Tästä tulee mieleeni eräs pikku juttu. Lapinlahden martat aloittivat 25-v. juhlan juhlijumalanpalveluksella kirkossa ja jatkoivat sk-talossa. Opettaja Ida Ahonen oli pappilassa käydessään tullut maininneeksi, että sitten viedään kukkia myöskin marttavainajien haudalle, tarkoitti että joku ryhmä vain. Istuin kirkossa Ida Ahosen vierellä. Kun saarna loppui ilmoitti rovasti: Tämän jumalanpalveluksen päätyttyä on seppelten lasku marttojen haudoille. Ettäpä Ida säikähti: Kuule - ja siellä pitäisi puhua, siihen ei kukaan ole varautunut, että pitikin rovestin --- puhu sinä... minä pyydän, puhu sinä. Sanoin

ettenhän minäkään ole siihen varautunut. Ja niin vyöryi kirkkokansa hautausmaalle, ja minä puhuin.

Lapinlahtelaiset luottivat aina piirinsä konsulenttiin. Kerrankin oli vuosikokouksen jälkeen vuosijuhla koululla ja mukana puolentoistasataa henkeä. Ohjelma oli meneillään, minäkin osuuteni pitänyt kun ruustinna Parikka ja toiset tulivat sanomaan, että johtaja Pesonen ei voikaan nyt tulla lopussa puhumaan, puhuisiko konsulentti. Tiesin että pappi puhuisi hartauspuheen, entä minä? Mietin siinä kirkkokuoron laulaessa ja puhuin. Martat olivat taas ylen kiitollisia. - Lapinlahden martoissa oli aina niin hyvä yhteishenki, miehetkin olivat joukolla mukana.

Piiriliitolla oli jälleen huomattava tilaisuus sekä ohjelman että runsaan osanoton puolesta: marraskuun 20-21 päivinä Kuopiossa Suojalinnassa pidetty maakunnallinen emäntäpäivä kalanäyttelyineen.

Samassa yhteydessä saimme Marttaliitosta talousopettaja Anni Sirkan yhdistyksissään esiintymään. Kävimme useiden yhdistysten tilaisuuksissa, mm. Pihkainmäen Eskeelässä johon oli 35 marttaa tullut emäntäpäivilleen. Ennen alkua oli kamarinpuolella meille tulokahvi. Sattumoitin oli armeijan setä (Taavetti Eskelinen) poikennut taloon ja istui jo kahvilla. Konsulentti Sirkka oli tyylikkäästi pukeutunut ja huoliteltu ulkoasultaan - ei mielestäni turhamaisesti. Mutta körttiläinen armeijan setäpä ei sellaista halunnut käsittää vaan puhui julki paheksumisensa. Emäntä ja isäntä koittivat tilannetta kohteliaasti tasoittaa mutta hienoinen nuhtelu vain jatkui. Anni sivuutti sen kuitenkin leppoisasti hymyillen. Katseli minuakin moneen otteeseen, arvelin että kohta kuuluu. "Tuo hoastattaa yksi lehmäsiää," murautti ukko. Pyysimme hänen puhumaan emäntäpäivämme alussa, hänhän oli myöskin tunnettu seurapuhuja, Tuvan keinutuolista kuultiinkin sitten vakavaa sanaa. Virren jälkeen hän jatkoi matkaansa, meillä alkoi käytännön ohjelmamme.

1935

**Ka kun oli kuin tyttöin aitta," lausahti karjalaispappa Pielaveden maatalousnäyttelyssä, kun martojen mallikäymälään sisään katsoi.
"Oikeella oot tyttö asialla," päätteli hernejärveläinen isäntä kuultuaan emäntäpäivämatkatoveriltani, että tämä on meijeriliiton maitotalousneuvoja.**

Suosituimpia tilaisuuksia yhdistyksissä olivat emäntäpäivät. Ne pidettiin arkena koko keskipäivän mittaisena. Ohjelmana oli ammattiesityksiä, puheita, työkilpailuja ja ravintola sekä reipasta seurustelua. Tavallisesti pidettiin saman yhdistyksen alueella useita peräkkäin mm. 1932 Rautavaaralla 12, Säyneisissä 4, 1933 Vesannolla 4, Tervossa 5, Kaavilla 7, 1935 Jäppilässä 2, Suonenjoella 8 jne. Koska piiriliiton konsulentti haluttiin mukaan, olivat ne joko kevättalvella taikka marraskuussa pidettäviä. Useimmiten mentiin rekihevosella emännät itse ohjaksissa. Semmoinen martojen kansakäyminen oli innostavaa. - Täällähän oli hyvinkin kehittyneitä seutuja. Samat aiheet oli käsiteltävä aivan toiselta tasolta kuin jossakin syrjäseudun tilaisuudessa. Esim. Vesannolla oli varakasta, kehittyntä, emännätkin valistuneita ja talot kunnossa. Mutta siellä seurattiinkin kehitystä omasta halusta, siksi marttakonsulenttikin oli tervetullut. Neuvoja kertoi, että emännän keskenään sopivat, kuka seuraavan kerran saa konsulentin "majoittaa".

Jäppilän emäntäpäivämatkoista en malta olla muistelematta sitä huimaa menoa, kun Syvänsin kevätkierällä jäällä kilpa-ajohelosella pyyhälleettiin, mutta isäntä olikin ohjaksissa.

Suonenjoella ei vauhti ollut niin valtava, mutta keväthankien hohteessa ylitettiin sielläkin järviä ja metsäisiä maita. Välistä kuljettiin pikkuautoillakin. Suonenjoen kahdeksalla emäntäpäivillä olivat emäntäkoulun johtaja ja opettaja vuorotellen. Näin saatiin päivien ohjelma paikallisia vaatimuksia vastaavaksi. Johtaja Tilda Halosesta hersyi aina tuvissa tarinoidessa luontevaa huumoria. Kerrankin oli naista ja miestä penkit ja lisäpenkit täynnä kuulijoina. Tilda Halonen puhui kalan käytöstä ruokataloudessa ja jatkoi: "--- ja se muikun suolavesi, se vasta on hyvää, myö Antin kanssa siinä potattijaan kastellaa----". Miesten puolelta kuului lupsakka puoliääni: Sen oot näkönenni.

Emäntäpäivillä oli aina myöskin työkilpailuja. Niiden järjestäminen ja arvostelu oli suurelta osalta konsulentin vastuulla, sillä arvostelussa noudatettiin yleistä jo painettua pistejärjestelmää. Kilpailtiin paitsi eri ruokalajien valmistamisessa missä semmoiseen oli tilaisuus, käsien pesussa ja luudan teossa, joissa kuten monissa muissakin oli myöskin miehet mukana, olkipatjan täyttämässä, perunan kuorimisessa, pyyheliinan tai nenäliinan päärmäämisessä, kahvipannun puhdistamisessa, neulomisessa, kehräämisessä ja lukuisissa muissa tehtävissä. Mm. villalangan kehrääjän työstä saatiin valaiseva laskelma siitä, miten kannattamatonta se ansiotyönä oli. - Eräänä hauskana kilpailuna oli lehmän kutsuminen. Ettäpä emäntä Enni Ikäheimo Pielaveden Heinämäestä huilautti komeasti! Vahinko, ettei ole nauhoitettuna jälkipolvien kuultavaksi. Talluskylässä emäntien vedenkantokilpailu vastasi hyvääkin näytelmää, mutta kaiken ilon ohessa jätti muutakin ajattelemista.

Vuoden 1935 toimintasuunnitelman mukaan palkattiin ensin harjoittelijana sitten koevuosille talousopettaja Hilja Tolonen. Se oli ensimmäinen yritys piiriliitolla jakaa sihteeri-konsulentin työ kahdelle osalle. Haluahan aina oli vaan ei varoja, ja peräti pienihän se palkka nytkin oli, kukapa sillä olisi kauan ollut. Mutta se vuosi, toista, oli piiriliitolla työssä taas eteenpäin menoa sillä Hilja Tolonen oman maakunnan tyttärenä Säviän Virran talossa kasvaneena sopeutui tänne mainiosti. Oli hoksalias ja vilkas mielikuvitus toi kerran jos toisenkin keventyneitä hetkiä painostavissa tilanteissa. Toimeensa hän tuli 1.8.35 joten seuraavan talven vuosikoukoksissa käynnit olivat ensi käyntejä useimmissa yhdistyksissä. Hän oli hoikka tyttö, ei pitkäkään. Kun jossain tienvarressa oli isäntä konsulenttia rekeensä odottamassa ja hän linja-autosta laskeutui, oli isäntä yllättyneenä sanonut: "Nuin pienikö sieltä tullii."

Oli jälleen yhdistysten merkkivuosisia. Keskikesällä kokosin Säviän my:n 25-vuotisjulkaisun, hankin ilmoitukset sieltä ja painatin. Samoin Vesannon my:n 20-vuotistoiminnasta. Avustin Kurkimäen ja Tervon yhdistysten 5-vuotiskertomusten teossa ja painatuksessa.

Syyskuulla oli jälleen pyörämatkoja sateen pehmittämällä teillä. Kerrankin poikkesin Rautavaaran-Nilsin rajoilla mökkiin kovimman sateen ajaksi, mutta tupasessa oli seisottava uunin edessä sillä katto vuoti monesta kohden. Nilsin Siikajärven pienviljelijäkoteihin oli nytkin mieluista mennä. Sai kuivatella jalkineitaan, syödä ja yöpyä. Siikajärvellä oli kokonainen kyläyhteisö kasvanut saman Hovin maista jaetuilla tiloille. Marttatyö oli siellä vilkasta ja hyvä yhteinen toiminnan henki. Suutarin Ieva yhtähyvin kuin opettajakin käytti kokouksissa puheenvuoroja. Siellä tapasi oikeata demokratiaa. Opettaja Anni Riekkinen oli Kuopiosta, ylioppilaspuhjalta valmistunut, mutta niin erinomainen suhde näkyi tämän pienviljelijäväen ja opettajan välillä että aivan teki hyvää niiden vaatimattomasta alusta ponnistelevien puolesta.

1936

Toimitusapua ei ollut, siksi tinki jäämään töitä "rästiin" joten joskus oli paneuduttava ne tekemään. Juoksevat toimintaa koskevat asiat oli joka tapauksessa aikanaan hoidettava.

Saadaksemme Emäntälehdessä levikin kasvamaan, otettiin tilaukset piiriliiton kautta lähetettäväksi ja oli yksi neuvoja levitystyössäkin syksyllä n. kuukauden verran ja sai palkkansa tilauspalkkioista, sillä tilausten nousu oli huomattava.

"Marttojen kinkerit", kuten pieksäläinen isäntä leikkisästi nimitti vuosikokouksiamme, pidettiin nyt kahden konsulentin voimalla. Hilja Tolonen toisaalla, minä toisaalla. Osakseni jäi vain 19 yhdistystä. Piiriliiton vuosikokouskin saatiin pitää vasta maaliskuun alussa joten hyvin ehti.

Kursseista oli kirjansitomakurssit hyvin kysytyjä. Aluksi saatiin Savon sanomista ohjaajaksi neiti Savolainen, ammatikseen teki siellä sitomatyötä. Sitten neuvojat opettivat toisilleen ja näin pidettiin paljon kotikirjastojen kunnostamiskursseja.

Toinen kysytty kurssimuoto oli vesirinkilänleipomiskurssit. Taito oli Iisalmen rinkiläleipomosta hankittu. Vehnän viljely alkoi yleistyä, joten omista tarpeista saatiin arkisempaa kahvileipää. Näitäkin kursseja pitivät neuvojat.

Vesivuoden merkeissä oli konsulentilla monenlaista puuhaa. Varsinkin Hilja Tolonen liikkui ahkerasti Marttaliiton näyttelymateriaalin kanssa yhdistyksissä, oltiinpa toisinaan molemmat samoissa tilaisuuksissa. Kerrankin Mäntyjärvellä, syrjäisen kyläkunnan koululla. Kaavin marttayhdistys oli tällä kertaa järjestänyt kesäjuhlaansa pitäjän perukalle. Menimme neuvojan kanssa pyykkinäyttelyä ja muutakin esilläolevaa jo lauantaina paikoilleen panemaan, sillä sunnuntaina odotettiin monelta suunnalta juhlavieraita. Kävi siinä muutama paikallinenkin ihminen tervehtimässä, mutta kukaan ei maininnut minne voisimme sijoittua yöksi. Oli jo myöhäinen ilta, ketään ei missään näkynyt. Emme sentään käyneet luokkaankaan nukkumaan, kylmä siellä oli. Mitäs muuta kun nousimme polkupyörillemme ja ajoimme sen yli kymmenen kilometriä takaisin kirkolle. Koululla oli jo käyty nukkumaan, sillä sanoimme lähtiessä että olemme siellä samantien. Ovet olivat visusti kiinni ja opettajain asunto oli toisessa kerroksessa. Heitimme hiekkaa kotiapulaisen ikkunaan vaan ei herännyt. Oli kesäkuun alkua, yö oli kylmä - jaa, mutta saunahan oli lämmin. Ja niin menimme koulun saunaan ja nukuimme lämpimillä lauteilla. - Kyllä aamulla opettajat yllättyivät! Juhlavieraita vievässä linja-autossa menimme sitten mekin taas näyttelyämme esittelemään ja Kaavin marttojen arvokasta juhlaohjelmaa seurailemaan.

Laatuaan ensimmäinen oli terveyspäivien toimeksippanomme maakunnassa. Lokakuun aikana pidimme 29 terveyspäivätilaisuutta SPR:n avustamana. Tarkastava terveyssisar A.F. oli kaikissa mukana. Hän oli helsinkiläinen, Viipurin hovioikeudenneuvoksen tytär ja sanoi vain kerran nukkuneensa toisen kanssa samassa vuoteessa ja senkin sisarensa kanssa jollakin matkalla. Olihan siinä toisinaan pientä sovittelua meikäläisissä oloissa mutta ainahan niistä selvittiin, sillä hän oli ystävällinen ja hyvä ihminen. Äidit saivat pätevää ohjausta pikkulasten hoidosta, kas - eihän terveystalojakaan joka kunnassa ollut eikä terveyssisaria, ja välillä kuultiin hänen laulamia kehtolauluja silloin kun harmonio oli säestykseen käytettävissä ja useimminpa oltiinkin kansakouluilla. Hilja Tolonenkin kulki näyttelyineen moniin paikkoihin.

Marttapiiriliiton 20-vuotistoiminnan kokoaminen painettavaksi alkoi kesällä. Heinäkuun 7-11 päivät omistin sille, jatkaakseni myöhemmin. Pahin haitta marttojen mennyttä toimintaa selvitellessä oli se, että taulukot ovat muuttuneet yhtenäen. Ei voi kauan seurata samaa asiaa. Toiseksi se, että toiminnasta on vähän kerrottu. Päätökset saattavat näkyä pöytäkirjasta, mutta pantiinko toimeksi ja missä laajuudessa ei saa mistään selville. Sitä paitsi on paljon toimintaa, josta ei ole minkäänlaista merkintää. Keskustellessa kuitenkin muistavat että olihan silloinkin sitä ja sitä ja sitäkin. Tämä sanottuna marttayhdistyksistä, joka vaikeuttaa piiriliitonkin kertomusta kootessa.

Paljon sitä toisinaan ehti ja jaksoi, mutta vaikka olin "terve kuin pukki" niin joskus oli annettava periksi. Ainakin kerran keväällä kun olin menossa ties monissako tilaisuuksissa peräkkäin, oli jäätävä matkan varrelle. Silloin linja-auton iltapäivävuorokin oli jo Kuopioon. Läksimme viimeksi Tervosta Kuopioon. Karttulaan tullessa sanoin matkatoverilleni että en jaksa jatkaa tätä matkaa, tulen aamulla. Jäin Karttulan osuusliikkeen kahvilan kohtaan. Siinä oli muutama matkustajahuone kahvilan päällä. Sain sellaisen ja vuoteen heti. Kävin siihen. Päättä särkei ja oli paha olo. Nukuin. Aamulla nousin autoon ja Kuopioon.

Tämähän johtui vain siitä, että nukkuminen jäi kovin vähäksi. Kun marttapiiriliitto ei voinut maksaa päivärahaa konsulentille varojen puuttuessa, lähetettiin jo toimintani alkuvuosina yhdistykselle pyyntö, että martat huoltaisivat konsulentin kodeissaan. He tekivätkin sen erinomaisella tavalla, mutta se oli samalla ainaista vieraisilla oloa. Ei sielläkään, jossa oli matkustajakoti tai hotelli ja jossa jäi ilta vapaaksi, voinut vetäytyä omaan rauhaansa ajoissa nukkumaan. Tämä tietenkin kysyi moninkerroin voimia. Ja toimistossa oli työruuhka ja vastuu työstä painoi enemmän kuin matkoilla -.

1937

Talousopettaja Hilja Tolonen, joka 1.8.1935 tuli piiriliittoomme konsulenttiharjoittelijaksi ja sitten toista vuotta toimi konsulenttina, jätti vuoden alkupuolella piiriliiton. Oli luonnollista, että hän otti parempipalkkaisen paikan ja marttapiiriliiton oli myöskin menojaan supistettava. Konsulenttiharjoittelijaksi otettiin opettajaopistosta talousopettaja Maija Hamarto. Hän oli turkulainen ja sikäli vieras täkäläisiin oloihin niin mukava tyttö kun olikin. Heti ensimmäisellä matkalla jouduimme mm. Rautavaaralle. Alakeyrytyssä oli emäntäpäivämme aivan uutuuttaan hohtavassa uloslämpivässä tuvassa. Siinä alku odotellessa tepasteli russakka lattialla. Maija minulle: En minä täällä osaa mitään puhua. Puhuihan Maija sitten myöhemmin syöpäläistenkin hävittämisestä, mutta ensin oli laskeuduttava työmme tasolle. Siellähän oli jo niin oma-aloitteistakin, että halusivat marttakerhoa vai oliko se vallan yhdistystä perustaa. Ensimmäinen oli kuitenkin katsottava, kuka saattaisi sihteerin tehtävät suorittaa. Niin sitä valveuduttiin sielläkin.

Tänä keväänä oli käytettävissämme ensikerran varjokuvakone. Jokin yhtymä oli niitä Marttaliitolle lahjoittanut sillä ehdolla, että samalla näytetään määrätty kerrat sen omaa kuvasarjaa. Keski-Suomen ja Pohjois-Savon piiriliitot saivat yhteisen. Mutta sähköähän ei ollut maaseudulla. Toinen kantoi kojetta, toinen ladattua raskasta auton akkumalaattoria. Kun ilta hämärtyessään oli pimennysverhot tuvan akkunoihin, kytkettiin töpseli akkuun ja Maija näytti ja selosti puiden kulutuksesta sekä uusista lämmitys- ja liesilaitteista, (oli näis lämpövuosi). Eiväthän ne kuvat selviä olleet, sillä mukana ei kulkenut voimaa riittämiin. Leinolanlahdessa, Talluskylässä ja eräissä muissakin paikoissa niitä kanneltiin linja-autojen ja talojen välejä mutta raskasta se oli.

Joskin neuvojat (Varvas, Pohjola, Saari) pitivät talvella yhdistysten rahoituksella paljon kurseja, saimme piiriliitonkin tilaisuuksiin sivusta pätevää voimaa. Suomen Lammas- ja Vuohenhoitoyhdistyksen ja Kuopion Kotiteollisuuden konsulentit rikastuttivat ohjelmiamme. Oli yritettävä saada lisävoimaa ja uutta virikettä työhön.

Henkilökohtaista vaihtelua antoi minulle Norjan matka, jonka omin kustannuksin tein kesälomallani Perheenmäntien liiton kongressiin Osloon ja sieltä edelleen Bergeniin, Hardangeriin ja Vossiin. Viimeksimainituissa oli meitä viisi samassa matkassa: Saurio, Silvasti, Leisio, Svartström ja minä.

Laatuaan ensimmäinen, kunnanaluetta käsittävä kotitalousnäyttely pidettiin Tervossa 28.-29.8. paikallisen marttayhdistyksen ja piiriliiton toimesta. Se onnistui hyvin. Taloudellisesta tulosta sai piiriliitto osansa.

1938

Olin viime vuosina puhunut piiriliiton johtokunnalle että kunpa voisimme palkata konsulentin pohjoisimman Savon kuntien alueelle, asuinpaikkana Iisalmi ja suunnittelin jo toisen meistä, lähinnä Hilja Tolosen sijoittamista sinne ns. aluekonsulentiksi, että Iisalmen ympäristön marttatyö elpyisi. Siihen ei rahavarat kuitenkaan riittäneet ja toisesta konsulentistahan oli näkin luovuttava, johon aikamani päättyikin hyvä yritys pitää kahta konsulenttia.

Kun erosin marttapiiriliitosta, oli johtokunta tarttunut tähän suunnitelmaan mutta vain lyhyellä tähtäyksellä. Johtokunta pyysi tulemaan huhtikuun alusta 1938 aluekonsulentiksi Iisalmeen. Toteutin suunnitelmani ja näin, että työ pohjoisimmassa Savossa herää. Katsoin tehokkaimmaksi yhdistys-paikallisliittomuodon: yhdistyksiä joka kylään ja ne paikallisliitoiksi. Lapinlahdella se jo meni päätökseen, 10 marttayhdistystä ja paikallisliitto. Rautavaaralla oli jo paikallisliitto ja uusia yhdistyksiä valmisteilla, Varpaisjärvellä ja Iisalmen maalaiskunnassa tekeillä jne. Mutta siihenhän se jäi kun toimintani lopetettiin marraskuun loppuun, eikä sitä sittemmin ole jatkettu. Koko yritys oli vain kuin isku ilmaan, sillä juuri viritetty toiminta näyttää sammuneen heti alkuunsa. Tämänhän olisi jo etukäteen voinut käsittää jos oli vain yhdestä kesästä kysymys.

Koska Rautavaaran kotitalousneuvonnan rajaseutuavustus vuosi sitten oli menetetty Kuopion maanviljelysseuralle, tahdoimme sen perustavan työn, minkä marttajärjestö oli Rautavaaralla tehnyt, merkitä lyhyesti muistiin. Niinpä tänä kesänä heinäkuun aikana mm. kokosin Rautavaaran marttatyöstä saatavissa olevat tiedot, hankin ilmoituksia painatuskustannusten katteeksi ja syksyllä se ilmestyi nimellä: 40 vuotta marttatyötä Rautavaaralla. Saman aikaisesti Aini Laguksen kanssa kokosimme Iisalmen maalaiskunnan marttayhdistyksen 40-vuotiskertomuksen, jonka niinikään painatimme.

Eri vuosilta

Tammikuun pakkasaamu. Jään Keitele-Kuopio autosta Vesannon kirkolle. Valoja ei näy missään. Mitä tehdä? Menen Hepolaan, tottahan karjatalossa kohta nouseaan. Matkaa Suonenjoelle päin oli 3 km. Matkalaukku kädessä salkku toisessa - kirjasia, lomakkeita - melko painavia. Reipas kävely piti lämpimänä. Kun noin klo 5 käännyin taloon johtavalle tielle, näkyi himmeä valo tuvasta. Lyyti-emäntä lasilamppu kädessä hoiteli kahvipannua. Hellan lämpö tuntui jo tuvan ovella sen avattua ja kuuraisena sisään astuessa. Päiväili siinä emäntä ensisanoiksi, mutta sitten takki naulaan, kädet hellatulen hohteeseen ja kohta tuvan pöydän "latvalle" katettuun kahvipöytään. Isäntäkin siihen tuli ja niin siinä kuulumiset puolin ja toisin tarinoitiin. Kokoushan oli joskus päivällä ja linja-auto kulki vain kerran päivässä, pitkän linjan päästä oli lähdettävä aikaisin kun tiet olivat vähin auruksin, ensimmäisten pitäjien välit kuljettiin "kukon laulaessa".

Vesanto tunnettiin jo silloin vauraana maa- ja karjatalouspitäjänä. Emännät olivat sen mukaan. Vesamäen-Tiitilänkylän vaiheilla vasta Korhosia oli. Yhdistyksenkin johtokunnassa oli Hepolan, Ukkolan, Vehnälän, Syvälahden ja Vanhalan emäntä Korhoset, lisäksi Ritvalan emäntä, hieroja Helmi Hyvönen ym. Viimemainittu totiseta naamastaan, silmässä leikin välke, pisti aina väliin huumoria liika tärkeyden vastapainoksi. Vesannon martat olivat reipasta väkeä. - Monien tapaamisten ja toimitusten ohessa olimme oppineet luottamaan toisiimme. Kerrankin seurojentalolle järjestämäänsä kesäjuhlaan lupasin pyynnöstään tulla puhumaan.

Kun Kuopion linjasta en tullut, oli joku päätelty, ettei se tullutkaan, mutta toiset olivat vakuuttaneet, että kun se lupasi se tulee. Juhla oli juuri alkamaisillaan kun Suomenjoelta tulevasta linjasta harpin paikalle. "Johan minä--- " kuului monesta suusta.

Ukkolassa ja Vanhalassa oli kotitalousalkeisharjoittelijoitakin ja Syvälahden pirteä Elsa-emäntä osallistui piiriliiton kodinhoitokilpailuun ja piti pienestä maalaiskotitaloudestaan emännän kirjanpidon täydellisesti, näissä merkeissä oli silloin tällöin asiaa näihin koteihin. Vehnälän emäntä-sihteerin kanssa kokosimme yhdistyksen 20-vuotiskertomusta alkuun. Pieni tila, ahkeraa väkeä, koti kunnossa. Eivät Korhoset siihen lopu, Vehkala oli tunnettu karjatalo, sen alan oli uusi emäntäkin. Sieltä oli Tervon Eljakselan Alma-emäntä, sairaanhoitaja ennen. Tervon Haapamäellä oli niinikään valistuneita maatalouskoteja. Haapamäki oli erikoisen sopivaa omenapuuviljelylle. Niitä oli joka talossa mutta Aholassa kerran elokuulla käydessä oli harvinaista nähtävää: vaaleneva ruis huojui alhaalla ja omanepuun latvukset ylempänä kypsyttelivät hedelmiään, ja sitä oli huomattavan laaja peltoala. - Suppuniemessä kunnallisneuvos ja neuvoksetar pitivät myöskin hyvänä vieraanaan, olivathan he itsekin maruttoja. Silloin elettiin sokeripihtien aikaa. Sattuipa siinä pöydässä erikoiset sellaiset. Istuimme neuvoja Martta Nuutisen kanssa ruokasalin pöydän samalla sivulla, neuvos emäntineen pöydän molemmin puolin. Emäntä siirsi sokeri-kermakkoalustan eteeni, - hopeista kalustoa, sillä kunnallisneuvoshan sai hopeisen kahvi- ja ruokakaluston osuustoiminnastaan - minä siirsin sen edelleen neuvojalle, koska hän oli talossa ennenkin käynyt ja siinä jutellessa silmäsin, miten Martta käytti pihtejä, ja sitten kaikessa rauhassa tein samoin. Martta älysi heti juonen, ja muuten niin peräti hiljainen oli tukehtua pidätellessään. Emme voineet vilkaistakaan toisiimme mutta - kun kunnioitettu isäntäväkemme oli hyvästeltä ja päästy polkupyörillämme turvallisen matkan päähän, nauroimme niin että, sillä tyhjäksi joskus voi naurattaa ja olikos tuo sokeripihtipulma sitten muuta.

Tervossa oli jämerä ikäneito Amalia Huttunen. Joku naapuri virnuili että Amalia myy puntarilla maata. Tämä siitä, että kirkonkylä taisi olla suurelta osalta Huttulan maista. Joutuihan siinä tonttinelioita arvioimaan koon ja arvojen puolesta, totta kai ja tervolaiset saavat kiittää Luojaa kauniista kirkonkylän paikasta vesistön äärellä. Amalia oli marutta ja teki varman, luotettavan vaikutuksen. Rouva Iida Huttunen, entinen kauppias nyt pientilan emäntä, oli temperamenttinen. Kymmeniä vuosia hoiteli yhdistyksen tilejä. Kunniajäseniä lienevät nyt molemmat koska ovat 80 vuotta täyttäneitä. Simolan vanhan emännän muistan vierasvaraisuudesta, perustajajäsen hänkin ja ensimmäinen puheenjohtaja. Kokouskahvit kunnantoimitalossa tai Tyynelässä juotiin aina lämpimien munkkien kanssa sillä - niin tiesivät - tervolaiset tunnetaan siitä, että niillä on naama sokerissa. Kunnansihteeriksi Oili Kyöstilä oli niinikään Tervon my:n perustajajäseniä ja koko elinaikansa uskollinen sihteeri. Pysyttiin aina kunnalliselämän tuntumassa. Tervon naisia kiitin joskus siitä, että valtiollisissa vaaleissa käyttivät äänioikeuttaan enemmän kuin vaalipiirin muissa kunnissa.

Pielavedellä oli monia toimintapisteitä ja toimeliaita emäntiä, joita lämpimästi muistelen. Kirkonkylällä olin useimmin vaatturi Muonan kotona sisällä, ehkä se oli niin järjestetty. Rouva Selma Muona oli talousihminen jos kuka. Kerrankin kylmän kokousmatkan jälkeen pöydässä oli herkullinen vasikanpaisti lisineen ja lakkakiisseli sekä lämmin vuode. Mutta olipa viittä vaille, ettei eräänä tammikuun yönä palettu. Tien toisella puolella syttyi leipomo ja yöpukuinen väki työntyi ikkunoista ulos. Muonan talokin kuumeni, mutta palokunta joutui hätiin. - Seuraava yö olikin Maaningalla Tavinsalmen koululla, mutta silmien sulettua uusiintui yöllinen näky.

Maaninka oli niinikään vaurasta ja valistunutta, jollakin tavalla vaikutti "yli"valistuneelta. Marttatyötä tehtiin neljässä yhdistyksessä, joista Varpasmaan oli nuorin ja sivummalla, ainakin oikealla maaperällä. Opettaja Liina Pitkänen oli keskeisin. Kirkonkylässä Anni Pennanen,

Selma Hujanen, Helmi Toivola ja eräät toiset kuuluivat kantajoukkoon. Paikallisliiton perustettua laajeni työ koko kunnan aluetta käsittäväksi johon maatalouskerhoneuvonta liittyi. Tämän johdossa toimi opettaja Anna Koskimaa, ennemmin jo yhdistyksissä toimineena. Neuvojain kanssa pisti "tuulemaan" niin että työ Maaningallakin sai uutta virikettä. Juhlat, näyttelyt, kilpailut ym. olivat kunnan aluetta käsittäviä.

Tulkoon muutama sana Kaaviltakin. Siellä ei tyydytty vähempään kuin että oma talo, Marttala on saatava ja saivat kans mutta lähteä siihen piti. Eipä ihme jos Julia Hartikainen Kirsti Tukiaisen kanssa pitäjältä hirsii kerätessään kerrankin oli huokaissut: "Antaneekohan Jumalakaan anteeksi, kun lapset ovat kotona ja äidit täällä..."